

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**POROVNÁNÍ POHŘEBNÍHO RITU EVROPSKÉHO
MEZOLITU A NEOLITU**

Alena Bulová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

**Porovnání pohřebního ritu evropského mezolitu
a neolitu**

Alena Bulová

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Šmejda, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1	ÚVOD	8
2	CÍLE PRÁCE	9
3	MODEL, VÝCHODISKO PRÁCE.....	10
4	VZÁJEMNÉ VZTAHY MEZOLITIKŮ A NEOLITIKŮ	11
	4.1 Neolitizace	13
5	STRUČNÉ POROVNÁNÍ OBOU CELKŮ	15
	5.1 Sídlení	15
	5.2 Obživa	16
	5.3 Společnost.....	17
6	METODA PRÁCE	18
	6.1 Deskripce.....	18
	6.2 Databáze	18
7	POHŘEBNÍ RITUS - MEZOLIT.....	22
	7.1 Tvar a rozměry hrobové jámy, orientace.....	24
	7.2 Poloha těl.....	26
	7.3 Nálezy v hrobech	27
	7.3.1 Čepelka	27
	7.3.2 Červené barvivo	28
	7.3.3 Dýka	28
	7.3.4 Figurka.....	29

7.3.5 Hrot.....	29
7.3.6 Nůž	30
7.3.7 Přívěsek.....	30
7.3.8 Sekerka	31
7.3.9 Schránky měkkýšů	31
7.3.10 Úštěp	32
7.3.11 Zvířecí kosti	32
7.3.12 Zvířecí zuby	32
7.3.13 Ostatní	33
7.3.14 Shrnutí	33
7.4 Vícečetné pohřby	34
7.5 Žárový ritus	35
7.6 Pohřeb psa	35
7.7 Bohaté pohřby.....	36
7.8 Syntéza struktur.....	36
7.8.1 Vektorová syntéza	36
7.8.1.1 Vstupní data	38
7.8.1.2 Výsledné faktory a jejich možná interpretace	38
7.9 Validace	41
8 POHŘEBNÍ RITUS – NEOLIT	42
8.1 Tvar a rozměry hrobové jámy, orientace	44
8.2 Poloha těl.....	45
8.3 Přidavky	46
8.3.1 Čepelka	47
8.3.2 Červené barvivo	47
8.3.3 Hrot.....	48

8.3.4 Hřeben.....	48
8.3.5 Jádro.....	49
8.3.6 Keramika	49
8.3.7 Kopytovitý klín	50
8.3.8 Korálek	51
8.3.9 Náramek.....	53
8.3.10 Opasková zápona	53
8.3.11 Pyrit	54
8.3.12 Roubík	54
8.3.13 Sekerka	55
8.3.14 Schránka měkkýšů	55
8.3.15 Šídlo	55
8.3.16 Škrabadlo	56
8.3.17 Třecí destička	56
8.3.18 Úštěp	56
8.3.19 Valoun	56
8.3.20 Závěsky	57
8.3.21 Zvířecí kosti	57
8.3.22 Zvířecí zuby.....	58
8.3.23 Ostatní	58
8.3.24 Shrnutí	59
8.4 Vícečetné pohřby	60
8.5 Žárový ritus	60
8.6 Pohřby dětí	61
8.7 Bohaté pohřby.....	61
8.8 Syntéza struktur.....	62
8.8.1 Vektorová syntéza	62
8.8.1.1 Vstupní data.....	62
8.8.2 Výsledné faktory a jejich možná interpretace.....	64

8.9 Validace	73
9 POROVNÁNÍ POHŘEBNÍHO RITU	75
9.1 Shody	75
9.2 Rozdíly	76
10 ZÁVĚR.....	77
11 SUMMARY	80
12 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	81
13 PŘÍLOHY	85

1 ÚVOD

Záměrné pohřbívání mrtvých se vyskytuje výlučně u lidí. Tím, že se snažíme poznat pohřební rituály, můžeme nahlédnout i do sociálních jevů a vztahů ve společnosti a vztahů společnosti k zemřelým jedincům (Podborský 2006).

Nejstarší lidské pohřby, které byly uloženy do země pietně, jsou doloženy již ve středním paleolitu. U těchto hrobů se ještě nejedná o ustálený pohřební ritus, spíše jakousi víru v materializovaný posmrtný život. V této době byli ukládáni do hrobů pouze výjimeční jedinci. V mladém paleolitu rituálních pohřbů přibylo, vyskytují se po celém osídleném teritoriu a často obsahují milodary. Lidé tak vyjadřují úctu k významným nebožtíkům. V mezolitu se začínají objevovat první, velmi malá, pohřebiště. Ta mohou dokládat silnější vazbu mezolitiků na určité území a snahu demonstrovat nároky dané komunity na toto území. Od počátku neolitu již začíná systematické pohřbívání mrtvých, což souvisí s ustáleným způsobem života (neolitici tím dávali najevo právo na prostor, jež obývali) (Podborský 2006).

Tato práce je zaměřena na pohřební zvyklosti posledních dvou výše uvedených období a na jejich vzájemné porovnání.

2 CÍLE PRÁCE

Každý hrob je dokladem určité události, zároveň však vykazuje řadu rysů, které se opakují i v dalších hrobech a je tedy součástí nějaké struktury (Šmejda, 2003).

Cílem této práce je nalézt základní struktury v pohřebním ritu konkrétního období na sledovaném území. Geografickým vymezením práce je celá Evropa, chronologicky je práce zaměřena v první části na mezolit, ve druhé části na starší neolit (kultura s LnK). Obě zkoumaná období budou v závěru práce porovnána.

Studium struktur však není možné bez bližšího poznání událostí, neboť struktury se neprojevují jinak než v událostech a naopak události jsou vždy projevem nějaké struktury (Neustupný 2007).

3 MODEL, VÝCHODISKO PRÁCE

Společnost může být strukturována horizontálně, nebo vertikálně. Horizontálním členěním rozumím diferenciaci společnosti na základě pohlaví či stáří (ženy a muži mohli mít ve společnosti odlišné postavení, například vyplývající z přirozené dělby práce), vertikální dělení by znamenalo, že jsou ve společnosti jedinci významnější, movitější, a jedinci méně významní.

Toto rozdělení živé společnosti se pak odráží v archeologických pramenech, například v pohřebním ritu. Vycházím-li z předpokladu, že měli například ženy a muži (nebo mladí/staří) odlišné postavení za svého života, pak se toto postavení jistě odrazí v pohřební výbavě, která je již archeologicky uchopitelná.

Víme, že v eneolitu existoval svět ženských a mužských prací, na základě čehož byla společnost strukturována. S vynálezem oradla, taženého párem dobytčat, byly ženy v podstatě vytlačeny z produktivní činnosti při získávání potravy, neboť tato činnost náležela mužům. Ženám připadly práce méně významné, a tudíž není divu, že již v tomto období existoval rozdíl ve společenském postavení mužů a žen (Křišťuf 2005).

V rámci pečlivého prozkoumání pohřebního ritu se pokusím zjistit, zda lze náznaky strukturovanosti společnosti spatřovat již v neolitu. Na základě dosavadního bádání se má za to, že společnost té doby nebyla nijak výrazně společensky ani majetkově diferencována. Přesto víme, že v hospodářské sféře byla dominantní úloha muže. V čele obcí stál tzv. big man, tzn. jedinec, který si toto postavení musel vydobýt svými schopnostmi. Někdy mohl stát v čele obce náčelník (dědičná funkce) nebo rada starších se stařešinou v čele (Zápotocká 2007).

4 VZÁJEMNÉ VZTAHY MEZOLITIKŮ A NEOLITIKŮ

Vzhledem k faktu, že se neolitické zemědělství šířilo postupně, a to s rozdílnou úspěšností v různých typech přírodního prostředí, trval mezolit lokálně různě dlouho. Neolit se v Evropě poprvé objevil kolem 7000 BC, a to v Evropě jihovýchodní. Dále v západním a centrálním Středomoří kolem 6000 BC, ve střední Evropě se objevil 5500 BC a nakonec v Evropě severozápadní, kde vývoji bránily drsné klimatické podmínky, a to kolem 4000 BC (Whittle, A. 1996, 1).

Mezolit byl dlouhou dobu považován pouze za jakousi výplň mezi paleolitem a neolitem. Představoval výlučně chronologický termín, lovci a sběrači doby mezolitické byly srovnáváni se současnými chudými lovecko-sběračskými populacemi. Z toho vyplýval názor, že mezolit přinesl úpadek a degeneraci, což odporovalo evolucionismu. Neochota akceptovat mezolit jako společenskou epochu převládala dlouhou dobu (Zvelebil, M. 1997, 265).

Zatímco mezolitu byla dána role adaptace společností lovců a sběračů na postglaciální podmínky, neolit je chápán jako projev zemědělských společností doby kamenné (Zvelebil, M. 1997, 265 – 266).

Období přechodu k zemědělství je na jedné straně archeologicky málo doloženo, na druhé straně, kde je nejstarší neolitické osídlení známo, byla role staršího domácího obyvatelstva podceněna. Tradiční společnosti zůstaly zejména v nížinách na severu Evropy počáteční neolitizací dlouho nedotčeny.

1

Zemědělci nevyužili všechnu půdu, vhodnou k zemědělství. Širší zázemí sídel bylo použito k jiným účelům, avšak tento jev nebývá dostatečně reprezentován v archeologických pramenech. Výjimku tvoří pouze několik kamenných broušených nástrojů. V mírném pásmu mohly být toto zázemí využito pro pastvu, doplnění stáda, či lov a sběr. Kontinent můžeme rozdělit na dvě oblasti, které jsou kulturně odlišné – na oblast přímořskou a

¹ www.bylany.com/texty.html

vnitrozemskou. V přímořských oblastech se neolit objevil v závislosti na předchozím mezolitickém osídlení. Nejstarší doklady zde nacházíme v jeskyni Franchti ve východním Středomoří. Ve vnitrozemí, stejně jako v přímořských oblastech, postupovala neolitizace stupňovitě. Osou šíření se zde staly velké řeky (u přímoří měla zásluhu na šíření příbřežní plavba.²

Neolit bývá klasicky vyčleněn na základě tzv. neolitického balíčku („neolithic package“). Ten se skládá ze souhrnu technologických a výrobních návyků, jako příklad lze uvést broušenou industrii, keramiku či tkaní (Pavlů, I. 2005, 293). Dnes již víme, že tomu tak úplně není. Například podle Zvelebila (1986) se broušené kamenné nástroje a keramika, které jsou uváděné jako příznačné rysy neolitu, běžně objevují v mezolitickém kontextu, který je charakterizovaný mikrolitickou technologií a divokou faunou.

Další body neolitického balíčku, usedlý způsob života a stavění domů, jsou inovace, které se na Předním východě objevily již v prekeramickém období a předcházely vzniku zemědělství. Je tedy jasné, že většina vynálezů byla objevena dávno před neolitem, s jeho šířením se pouze pohromadě dostávala do našich končin (Pavlů, I. 2005, 294).

Co se týká usedlého způsobu života, na jedné straně se uvádí, že mnohé neolitické skupiny byly mnohem mobilnější, a věnovaly se více lovu a sběru, než se doposud tvrdilo, na straně druhé sedavý způsob života lze spatřovat již u mezolitiků, zejména pak v jarních a letních měsících, kdy jim jako zdroj obživy sloužilo vodní ptactvo a ryby, táhnoucí vodními toky. Tyto zdroje mohly uživit větší koncentrace lidí (např. Whittle 1996, Zvelebil 1997).

Co se týká technologie, je diskutabilní, zda můžeme podle tohoto kritéria obě období od sebe oddělit, neboť obě byla technologicky zdatná. V neolitu se objevují broušené kamenné artefakty, keramika či oradlo, mezolitici však ovládali také vyspělé technologie – dokázali se přesouvat po vodě i po sněhu, měli pletené sítě a košíky na ryby a jakési předchůdce nádob (Whittle 1996).

² www.byliny.com/texty.html

4.1 Neolitizace

Otázka průběhu neolitizace střední Evropy není doposud spolehlivě vyřešena. V zásadě existují tři obecnější modely. Podle prvního mezolitické a neolitické obyvatelstvo vůbec nepřišlo do kontaktu. Neolit byl důsledkem obrovského přílivu lidí z oblasti Panonie (od tohoto modelu se upouští). Podle druhého a třetího modelu ke kontaktům obou skupin docházelo. Ve druhém případě se jedná o kontakt fyzický, ve třetím případě pouze myšlenkový, neolit by byl výsledkem přeměny původního mezolitického obyvatelstva (Šída 2011).

Převážně je přijímána teorie kulturní difuze s lokálně odlišnými modely.³

Marek Zvelebil ve svém článku (Zvelebil 2001) rozvíjí obecnější modely a nabízí několik konkrétnějších teorií na základě genetiky. Předpokládá, že docházelo k intenzivním kontaktům mezolitického a neolitického obyvatelstva a že základ neolitizace byl položen na předneolitické společnosti a historických vztazích každého regionu a také v historii kontaktů se společnostmi, jež si už zemědělství osvojili a v mezigeneračních přenosech znalostí.

Pokud bychom přijali domněnku, že ke kontaktům docházelo, pak je zajímavé popřemýšlet, jak by se tyto kontakty projevíly v archeologických pramenech. Kontakt obou skupin by byl jistě doprovázený výměnou informací a hmotných předmětů. Zatímco výměnu informací nelze archeologicky postihnout, výměnu hmotných předmětů lze. Výměně mohly podléhat potraviny či lovená zvířata, z artefaktů by pak byla jistě nejnápadnější keramika. A zde se dostáváme k jádru věci. Existují případy, kdy se keramika vyskytuje v mezolitickém kontextu (například lokalita Kozly či Hořín). V Hoříně byly na mezolitickém sídlišti nalezeny vedle typických mezolitických artefaktů také fragmenty broušených nástrojů a fragmenty keramiky (Šída 2011). Jiný případ představuje mezolitický pohřeb u Bad Dürrenberg ve středním Německu. Zde byla pohřbena žena v sedící poloze spolu s dítětem. Výbavu pohřbu tvořila souprava kamenných a kostěných nástrojů a také plankonvexní kopytovitá

³ www.bylany.com/texty.html

sekerka, která typologicky patří do okruhu nejstaršího neolitu.⁴ Podobných případů by se našla celá řada. Podstatné je, že zde byl nastíněn zajímavý problém. Veškerá keramika, ale i jiné artefakty, je automaticky přisuzována neolitu, jelikož předpokládáme, že se oba světy míjejí. Pokud alespoň na chvíli připustíme, že tomu tak není, a že ke kontaktům docházelo, pak by mohly být výše zmíněné případy interpretovány jako doklady kontaktů a spolupráce (Šída 2011).

Nyní se vraťme k výše zmiňovanému článku a proberme si stručně jednotlivé modely, a jak se mohou odrážet v genetice. Modelů je celkem 7, prvním je migrace lidí. V tomto případě se jedná o rychlý populační pohyb, přesun do předem vybraných regionů. Tento model by způsobil náhlou změnu genů. Druhý model, demická migrace, je oproti tomu šíření postupné, jedná se o kolonizaci regionu pouze malou skupinou lidí a vznik dceřiných osad. Změna genů by tak byla pomalá. Třetím modelem je dominance elity – elita pronikne do předem vybrané oblasti a podrobí si původní obyvatelstvo. Zde dochází k míchání genů. Infiltrace je čtvrtý model. Jedná se o průnik malých specializovaných skupin, které zaplní ekonomickou nebo sociální mezeru – tento model je geneticky špatně uchopitelný. Takzvaný „Leap Frog“ je další možností. V tomto případě kolonizuje oblast malá skupinka lidí, která se usadí po boku mezolitiků – v genetice se to projevuje variabilními geny. Předposledním modelem je hraniční mobilita – jde o pohyb na hranici mezolitického a neolitického obyvatelstva. Dochází k uzavírání partnerství a svateb, projevuje se to mixem různých genů. Posledním modelem je pouhý kontakt – výměna, obchod, inovace, tento model by se v genech nijak neprojevil (Zvelebil 2001).

Proti migraci lidí stojí ekologie a palynologie. Z hlediska ekologie není důkaz o rozsáhlejší mýcení lesů a ničení přírody, také nebyly důvody k rozsáhlejší migracím z hlediska přírodních podmínek. Palynologie

⁴ www.byliny.com/texty.html

odhaduje rozsáhlé zemědělství až k roku 6 000 BP, což by odkazovalo na pomalý průběh, a ne na rychlý populační pohyb (Zvelebil 2001).

Genetika může být velmi nápomocná při řešení otázek, týkajících se rozšíření neolitického způsobu života. Využívá především analýzu obecných komponent klasických znaků, analýzu mitochondriální DNA a analýzu Y chromozomu. Vysvětlení jednotlivých metod není obsahem této práce, je však dobré poukázat na to, že ačkoliv je tato metoda jistě slibná a nabízí nám několik možných řešení, má také své nedostatky. Především pracuje s velmi malým vzorkem dat a za druhé potřebuje ke správnému vyhodnocení vzorek nemigrující populace a v tomto případě vzorkem demograficky stálá populace není (Zvelebil 2001).

5 STRUČNÉ POROVNÁNÍ OBOU CELKŮ

5.1 Sídlení

Většina sídlišť z období mezolitu se nachází pod širým nebem. Chráněná místa byla využívána spíše výjimečně. Ve vlhkém klimatu bývají zakládána na propustném podloží, v dobách sucha však mohou být zakládána i na půdách těžších a v Severní Evropě se vyskytují sídliště i v oblastech s rašelinami (Fridrich 2007, 125).

Mezolitici se často usazovali v blízkosti mořského pobřeží či vodních toků. Na mořském pobřeží se lidé živilí rybolovem, lovem mořských savců, nebo sběrem mušlí. Na pobřežích se často nacházejí hromady skořápek měkkýšů (kjoekkenmøddingy) a v nich pozůstatky ohnišť nebo zvířecí kosti (Fridrich 2007, 125).

Lidé v mezolitu obývali osady s lehkými, stanovitými přístřešky. Ze severní Evropy máme půdorysy okrouhlých nebo pravoúhlých obydlí (zahloubená i nezahloubená) o velikosti 2 x 3 až 4 x 6 m (Fridrich 2007).

Oproti tomu lidé v neolitu žili v malých vesnicích, které se nacházely v blízkosti polí a vodního zdroje. Vesnice byly tvořené několika dlouhými domy (šířka 6 – 8 a délka až 40 m) (Neustupný, E. 1995), nejčastěji ve skupince dvou až čtyř staveb.⁵

V nejstarším období pozorujeme umístění sídlišť často na rozhraní dvou rozdílných ekologických zón (např. nivy a první terasy), které zaručovaly dostupnost většího spektra zdrojů obživy.¹

5.2 Obživa

Obživa je základním aspektem lidské existence, představuje základní potřebu, neboť podmiňuje přežití. Jsou na ní závislé další aspekty lidského života, jako například sídelní struktura či technologie (Fridrich 2007).

V mezolitu se objevila zásadní změna ve strategii čerpání potravy – svou pozornost lidé obrátili na rostlinné zdroje, zejména malá semena. Tyto zdroje (mušle, semena, ovoce) byly sice méně vydatné, avšak spolehlivé, protože byly prakticky neustále dostupné. Tím bylo zmírněno období hladovění (Fridrich 2007).

V počátcích neolitu měl sběr a lov divokých zvířat (jako doplňkový zdroj potravy) ještě dlouho nezanedbatelnou roli⁶.

Převažujícím zdrojem obživy bylo v neolitu zemědělství a chov. Zpočátku byly obdělávány malé plochy v blízkém okolí domů. Kvalita půdy se mohla zvyšovat pomocí přirozeného organického odpadu, vypalováním porostu nebo pravidelným úhorem. V chovu převládal tur domácí, ovce, koza a prase (Zápotocká 2007).

⁵ www.bylany.com/texty.html

⁶ www.bylany.com/texty.html

5.3 Společnost

Nejspíše můžeme uvažovat o egalitářském charakteru mezolitické společnosti, přestože podle M. Zvelebila (O'Shea – Zvelebil 1984) nelze vyloučit její počínající stratifikaci. Soudí tak na základě difference mezi hrobovými milodary na některých pohřebištích.

Mezolitici žili v nevelkých komunitách, nejspíše složených jen z několika málo biologických rodin. Výrazným rysem tehdejší společnosti byla tendence k životu v omezených teritoriích, ve vnitrozemí především v lesních revírech, které poskytovaly rovnoměrně rozptýlené zdroje obživy (Fridrich 2007, 131).

V neolitu byla nejmenší jednotkou společnosti rodina. Činnosti byly založené na dělbě práce (na základě pohlaví a stáří). Dominantní roli měl v hospodářství muž, v čele občiny stál obvykle big man, tedy jedinec, který získal své postavení na základě svých schopností. Toto postavení nebylo dědičné (Květina 2004).

6 METODA PRÁCE

6.1 Deskripce

Deskripce je součástí archeologické metody, konkrétně její fáze – analýzy - při níž se archeologický kontext rozkládá. Jedná se o nedestruktivní rozklad, rozklad pozorováním. Deskripce je základním předpokladem a také prvotním krokem veškerého zpracování (Neustupný 2007).

Jednomu kontextu může odpovídat více deskriptivních systémů, záleží jen na tom, jaký sledujeme model a které prvky vybereme. Vybírají se takové, o kterých si myslíme, že by mohly celek nějak strukturovat (Neustupný 2007).

V mém případě jsem sledovala jednotlivé hroby a jim přiřazovala konkrétní vlastnosti. Zahrnula jsem především deskriptory, které by mohly charakterizovat pohlaví a věk, se snahou, odvodit soubory artefaktů typické pro mužské či ženské hroby.

6.2 Databáze

Relační databáze je důležitou součástí této práce a nepostradatelnou součástí archeologické analýzy (Neustupný, E. 1994, 121). Pro její vytvoření jsem použila program Microsoft Office Access 2007.

Databáze obsahuje celkem 5 tabulek, které pojí jednoduché vztahy – používala jsem pouze relačního spojení typu 1:N. První tabulka nese název Pohřebiště, a jsou v ní obsaženy jednak polohopisné údaje (stát, zeměpisná délka a zeměpisná šířka v dekadickém zápisu – (pro lepší převedení do programu arcGIS), jednak údaje o počtu hrobů a počtu jedinců na daném pohřebišti. Počty jsou uváděny zvlášť pro hroby kostrové a žárové.

Na tabulku první navazuje další, která nese název Hroby. Jak již bylo řečeno, bylo zde použito relačního spojení typu 1:N, což v praxi znamená, že jednomu pohřebišti může náležet více hrobů. Tato tabulka obsahuje informace o jednotlivých hrobech, tedy číslo hrobu, tvar a rozměry hrobové

jámy, pokud jsou známy, dále jsem zahrnula orientaci hrobové jámy ke světovým stranám (zápis proveden i ve stupních) a počet jedinců v daném hrobě. Pomocí zaškrťovacího pole ANO/NE jsem sledovala nejen přítomnost barviva v hrobě, ale také to, zda-li je přítomen pohřeb psa.

Na tabulku Hroby navazují další dvě – a to tabulka Jedinci a tabulka Datace. V první zmiňované jsou veškeré informace o jedinci, který se nacházel v daném hrobě (ve většině případu se jedná pouze o jednoho jedince, ale jsou i případy, kdy se v hrobě nacházelo těl více). Sledovala jsem *pohřební ritus, polohu a orientaci těla, směr pohledu, pohlaví* (muž, žena, dítě) a *věk*. Věk jsem zaznamenávala ve dvou formách, jednak konkrétně (např. 45 - 50 let), jednak obecně (dítě, dospělý, starší). První varianta sice nebývá moc často uváděna, ale jelikož je to cenná informace, tak jsem o ni nechtěla přijít. Nechybí ani deskriptor *poznámka*. Poloh se vyskytovalo několik – extrémně skrčená na levém/pravém boku, skrčená na levém/pravém boku, skrčená na zádech s nohami pokrčenými doprava/doleva, natažená na zádech, skrčená na břicho s nohami pokrčenými doprava/doleva a natažená na břicho. U extrémně skrčené polohy je úhel mezi trupem a stehenní kostí menší než 90°, u polohy skrčené je tento úhel roven 90° či větší. Skrčená poloha na zádech či břicho znamená, že jedinec byl položen trupem na záda/břicho, volná dolní končetina je skrčená a pokrčení v kolenním kloubu směřuje buď doprava, či doleva. V poloze natažené na zádech/břicho leží jedinec, jehož trup leží v přímce s dolními končetinami, horní končetiny má natažené podél těla. V případě, že poloha není rozpoznatelná, zadávám poloha neznámá. Pokud je z kosterních pozůstatků patrná skrčená či natažená poloha, ale již nejsou jasné podrobnosti – skrčená na kterou stranu, natažená na břicho či na zádech? – vyplňuji tento případ pouze jako skrčená/natažená. Rozdělení poloh uvádím v přílohách na straně 92. .

Tabulka Datace obsahuje deskriptory – zkratka laboratoře, číslo vzorku, rok, odchylka a původ vzorku. Data jsou tedy používána ve formátu BP.

V poslední tabulce jsem sledovala pouze přídavky a jejich umístění v hrobové jámě vzhledem k tělu pohřbeného. Jsou zde deskriptory materiál (např. kámen, kost, spondylus), druh a typ přídavku (druhem může být nádoba a konkrétním typem lahvovitá), umístění a upřesnění umístění, počet a poznámka. Vzhledem k tomu, že do jedné databáze zaznamenávám pohřby ze dvou období, což v tomto případě znamená různé pohřební zvyklosti a s tím související různé polohy těl, bylo obtížné vytvořit jednotný vzorec pro popis umístění přídavků vzhledem k tělu pohřbeného. Přesto jsem nakonec jeden vytvořila. Pohřbený jedinec svým tělem vymezuje na dně hrobové jámy 9 sektorů (viz obrázek v příloze na straně 92). Velikost jednotlivých sektorů je proměnlivá a závisí na tom, jak velká je hrobová jáma, jaký má tvar, a jak blízko u její stěny jedinec leží. V případě, že je dotyčný jedinec na stěně přitisknutý, může dojít k tomu, že zde některé sektory budou vynechány, přesto ale vždy jejich označení zůstává stejné. Označení zůstává stejné i v případě odlišných poloh (skrčená, natažená). Takže např. sektor 1 znamená, že jedinec ležící ve skrčené poloze na pravém boku má daný artefakt před hlavou, jedinec pohřbený ve skrčené poloze na levém boku ho má za hlavou. Aby nedošlo ke ztrátě některých informací, vytvořila jsem ještě deskriptor upřesnění umístění. Výše zmíněný systém popíšu na příkladu – jedinec uložený ve skrčené poloze na levém boku. Transverzální linie vedu úrovní krku a nad pánví, tak mi vzniknou tři části po třech sektorech. V horní části vedu frontální rovinu úrovní čela a kostí týlní, tak mi vznikne sektor jedna za hlavou, sektor dva nad hlavou a sektor tři před hlavou. Ve druhé části vytváří přirozenou hranici trup. Sektor čtyři je za trupem, sektor pět vytváří trup a horní končetiny, sektor šest je oblast před trupem, odečteme-li horní končetiny a oblast, která se nachází mezi kostí ramenní a kostmi předloketními. Třetí a poslední část je rozdělena linií dolních končetin. Náleží sem i pánev. Sektor sedm je za končetinami, sektor osm vytváří pánev a dolní končetiny, sektor devět je před končetinami. Pokud je to možné, je toto základní rozdělení upřesněno pomocí deskriptoru upřesnění umístění. Sektor dva je rozdělen na a – nad hlavou, b – na hlavě, pod hlavou. Sektor pět je rozdělen na a – na krku, b – na trupu, c – navlečené na horní končetině (náramky), d – položené na horní končetině, e – v ruce, na dlani, f – v úhlu

mezi kostí ramenní a kostmi předloktí v případě skrčené polohy, v prostoru mezi volnou horní končetinou a trupem v případě natažené polohy. Sektor sedm, osm a devět mají vždy a – týká se pánve (například opaskové zápony), b – týká se dolních končetin. Toto upřesnění jsem zavedla z toho důvodu, abych neztratila cenné informace. Ačkoliv jsem jako příklad uváděla polohu skrčenou, vše je aplikovatelné i na polohu nataženou.

Počet je zde uváděn z toho důvodu, že pokud se v hrobě nachází více stejných milodarů se stejným umístěním (např. x spondylových korálků na krku), nemusím rozepisovat každý korálek zvlášť, stačí poznamenat jejich počet. V případě, že se jedná o dvojhrob, a není patrné, komu milodar přiřadit, zapíše ho k oběma jedincům s tím, že do počtu napíše jednu polovinu, a do poznámky, že se jedná o dvojhrob.

7 POHŘEBNÍ RITUS - MEZOLIT

Nevyhnutelnost smrti je jedním z několika málo obecně platných principů ve všech společnostech. Různé společnosti však preferují odlišné způsoby, jak se s ní vypořádat. Je zdokumentováno mnoho typů posmrtných praktik. Smrt a rituály, které ji obklopují, odrážejí sociální hodnoty dané společnosti (Tilley, Ch. 215).

V následujících odstavcích se budu těmito praktikami blíže zabývat. V centru mé pozornosti bude z hlediska časového nejprve mezolit, a poté starší neolit, z hlediska geografického orientuji svou pozornost na celou Evropu. Oba výše zmíněné kulturní okruhy byly již porovnány dle způsobu obživy či sídlení, nyní budou rozebrány pohřební praktiky. Zaměření bude soustředěno na způsob pohřbívání, výskyt jednotlivých přídavků v hrobě i jejich výskyt ve vztahu k tělu pohřbeného. V této souvislosti jsem hrobovou jámu prostorově rozdělila na několik částí (viz. Výše). Také se pokusím o nalezení určitých struktur v hrobě pomocí vektorové syntézy.

Na pohřebišti Olenij ostrov se nachází velký počet disartikulovaných koster. Jacobs (1995) uvažuje v této souvislosti o špatném dochování a druhotném narušení pohřbů. Podle Zvelebila (1997) složení uchovaných kosterních pozůstatků není zcela v souladu s tímto vysvětlením. Jednotlivci, kteří zemřeli na jiných místech, byli na pohřebišti pochováni až dodatečně a neúplně. Jak etnografické analogie ze Sibiře naznačují, lidé zemřelí v zimě zůstali nepochováni, položeni například na dřevěných plošinách, a teprve na jaře pohřbeni do země.

Mezolitické hroby se vyskytují na nejrůznějších místech. V jeskyních, pod skalními převisy, v otevřené krajině i v hromadách skořápek (kjettemøddingy). V jeskyních a pod skalními převisy se vyskytují hroby například v Německu, Belgii, Velké Británii či Itálii. V otevřené krajině se nacházejí napříč celou Evropou. Pohřebišť často ležela v blízkosti vodního zdroje, na ostrově nebo mělčině (Olenij Ostrov, Skateholm I, Skateholm II).

Pohřby v odpadních hromadách skořápek měkkýšů se vyskytují například ve Švédsku (Skateholm I a II) (Grünberg 2000).

Většina pohřebišť se nachází na ostrovech či jinde v blízkosti vody. Obklopení lokalit vodou může odrážet rituální rozdíl mezi zemí a vodou, přičemž svět mrtvých se nacházel za vodou (Jacobs 1995).

Pohřební ritus v mezolitu vykazuje určité regionální rozdíly. Na některých pohřebišťích jsou pozice těl jednotné (Olenij Ostrov, Henriksholm – Bøgebakken), na jiných se liší.

Na lokalitě Lepenski Vir jsou kostrové hroby nalezené na více místech na březích řeky mezi specifickými domy či dokonce uvnitř nich. Zemřelí byli uloženi převážně v natažené poloze a orientováni ve vztahu k toku řeky.⁷

Celkový počet hrobů, které jsem nashromáždila pro mezolit, činí 650. Z tohoto počtu je 430 hrobů kostrových s jedním jedincem na dně hrobové jámy. S těmito hroby budu pracovat v následujících kapitolách. Kremace a vícečetné hroby budou probrány v samostatné kapitole.

Na mezolitických pohřebišťích se většinou objevují primární kostrové pohřby (většina lokalit). Výjimku tvoří pouze několik hrobů se sekundárním pohřbem (Vlasac, Lepenski Vir, Skateholm I). Vyskytují se také částečné pohřby – pohřby celých lebek, dolních čelistí či dlouhých kostí (především srbská pohřebišťe). Na pohřebišti Grosse Öfnethöhle se vyskytují pohřby hlav (lebka spolu s krčními obratli), které jsou uloženy ve dvou jamách (Grünberg 2000).

Některé prvky mezolitického pohřebního ritu se objevují i v neolitu. Nejlépe je to patrné na pohřebišti Zvejnieki, které bylo využíváno v době mezolitu i neolitu. Pohřby mezolitické spadají na tomto pohřebišti do časně fáze 5. tisíciletí. Dále zde můžeme rozlišit pohřby z přechodné fáze pozdní mezolit – časný neolit, pohřby časného neolitu (začátek 1. poloviny 4. tisíciletí)

⁷ www.bylany.com/texty.html

a pohřby ze středního a pozdního neolitu (od 2. poloviny 3. tisíciletí – 1. poloviny 2. tisíciletí). U přechodné fáze zde dochází ke změně v orientaci těl. V časném neolitu se využívaly v konstrukci hrobu kameny, které mohly být umístěny buď na konci hrobu, jeho výplni, pokrývaly kostru, nebo byly v řadách podél stran hrobu. V hrobech se vyskytovalo červené barvivo, jedinci byli pohřbeni většinou v natažené poloze na zádech, hlavou směrem k V nebo Z. Největší počet hrobů na této lokalitě zabírají pohřby ze středního a pozdního neolitu – v té době dochází k poklesu okru (Hladíková 2009).

Všechny následující kapitoly vzešly z databáze. Do ní byla převedena mezolitická pohřebiště z publikace *Mesolitische Bestattungen in Europa* (Grünberg 2000).

Rozmístění a seznam mezolitických pohřebišť v příloze na straně 84 – 87.

7.1 Tvar a rozměry hrobové jámy, orientace

Tvar hrobové jámy bohužel v literatuře nebyl zaznamenán. Víme pouze u 14 případů, že se jednalo o oválnou jámu, ve 4 případech byla hrobová jáma kruhová, v jednom případě měla tvar obdélníku a v jednom případě je tvar určen jako nepravidelný. Z takto malého vzorku nelze určit nic konkrétního, pouze se můžeme domnívat, že byl preferován oválný tvar.

Délka hrobu byla určena ve 177 případech. Pohybuje se od 30 do 400 cm, přičemž obě zmíněné hodnoty jsou hodně vychýlené od průměru. Ten činí 153 cm. Délka 400 cm byla naměřena na lokalitě Skateholm I, hrob číslo 21. V hrobě je pohřbena žena, v natažené poloze na zádech. Hrobovou výbavu tvoří pouze několik zvířecích zubů, z tohoto hlediska se nejedná o výjimečný pohřeb, spíše se dá říci podprůměrný. Je otázkou, proč pro ni byla vyhloubena takto velká jáma. Na druhé straně stojí hroby s délkou 30 cm (Vlasac 59, 61, Hoedic A). Tyto hroby jsou i velmi mělké (7-10 cm). Ve všech případech bylo v hrobě pohřbeno dítě.

Ženy mají hroby dlouhé od 80 do 400 cm, s průměrem 168 a mediánem 170 cm. Muži od 50 do 280 cm s průměrem 180 a mediánem 186 cm. Dětské hroby jsou pak dlouhé od 30 do 210 cm, průměrná hodnota je 109 a medián činí 100 cm.

Šířka hrobu je určena 197x. Pohybuje se od 13 do 200 cm. Průměrná hodnota je 52 a medián 50 cm.

Průměrná hodnota ženských hrobů je 58 cm a prostřední hodnota 53 cm. Mužské hroby jsou na tom obdobně, mají též průměr kolem 58 cm a medián 55 cm. Dětské hroby jsou opět nejmenší, průměrná šířka je 40 cm.

Průměrná hloubka hrobové jámy je 66 cm. Nejmenší hloubka byla naměřena 7 cm a naopak největší hodnotou je hloubka 185 cm. Celkově patří nejmenší hodnoty spíše lokalitě Zvejnieki, naopak největší lokalitě Olenij Ostrov. Ženské hroby bývají průměrně hluboké 74 cm, což odpovídá i prostřední hodnotě. Mužské hroby dosahují stejných hodnot jako ženské. Dětské hroby jsou mělčí, průměrná hloubka je 46 cm.

Pokud si výše uvedené výsledky a hodnoty shrneme, zjistíme, že mužské a ženské hroby se lišily především v délce hrobu, šířka a hloubka je srovnatelná. Dětské hroby se vymykají úplně, všechny naměřené hodnoty jsou výrazně odlišné, především pak délka a hloubka hrobové jámy.

Hodnoty jsou shrnuté v následující tabulce.

<i>Pohlaví</i>	<i>Délka (průměr)</i>	<i>Šířka (průměr)</i>	<i>Hloubka (průměr)</i>
Žena	168	58	74
Muž	180	58	74
Dítě	109	40	46

Orientace hrobu je známa pouze u 124 případů. Z toho jednoznačně převládá orientace V-Z (někdy VSV – ZJZ či VJV - ZSZ) – celkem 101 případů. 14 případů připadá na orientaci J – S, 8 na S – J a 1 případ je ZJZ – VSV (hrob 89, Olenij Ostrov).

7.2 Poloha těl

Na mezolitických pohřebištích byla jednoznačně preferována poloha natažená na zádech. Dále se zde vyskytuje poloha extrémně skrčená na levém i pravém boku a poloha skrčená na obou bocích. Mezi poslední skrčenou polohu řadíme také jedince, kteří byli skrčeni jakoby vsedě. Natažená poloha se také vyskytuje v několika variantách. Kromě dominující natažené polohy na zádech se vyskytují jedinci natažení na bříše či levém a pravém boku. Jednotlivé polohy jsou zobrazeny na obrázku na straně 93. .

Následující tabulka uvádí procentuelní zastoupení jednotlivých poloh.

Poloha	Počet jedinců	Procenta %	Celkem procent %
Skrčená na levém boku	13	4,60%	19%
Extrémně skrčená na levém boku	3		
Skrčená na pravém boku	13	5,40%	
Extrémně skrčená na pravém boku	6		
Skrčená na zádech	1	0,30%	
Skrčená na bříše	0	0	
Sedící skrčená	24	6,80%	
Skrčená	7	2%	
Natažená na zádech	263	75%	81%
Natažená na bříše	7	2%	
Natažená na pravém boku	7	2%	
Natažená na levém boku	5	1,40%	
Natažená	2	0,60%	

Natažení jedince položení na zádech se vyskytují v převaze na všech mnou studovaných pohřebištích.

Polohy, které se vyskytují výjimečně, nejsou typické pro žádné pohlaví ani žádnou věkovou kategorii.

Rovněž není prokázána vazba konkrétní polohy a orientace těla.

7.3 Nálezy v hrobech

Ze všech zkoumaných lokalit bylo dáno dohromady 1026 přídavků. Skutečný počet všech milodarů v hrobech je poněkud vyšší, neboť x stejných artefaktů v jednom hrobě je bráno jako jeden přídavek (například provrtané zvířecí zuby, i když v tomto případě se ve skutečnosti mohlo jednat o jeden milodar, sestávající z několika provrtaných zubů).

Na následujících řádcích budou všechny milodary pečlivě rozebrány, zejména pak jejich vazba na zemřelého.

Ještě jedna připomínka k nálezům ze zásypu hrobu. Všechny tyto nálezy nebyly brány v potaz, neboť se do hrobu dostaly náhodně společně s hlínou a nemají vztah k hrobové výbavě. Jedná se především o kamennou štípanou industrii.

7.3.1 Čepelka

Nálezy čepelky pocházejí ze 43 hrobů. Nacházejí se na všech pohřebištích, kromě tří – Padina, Lepenski Vir a Vlasac – ve všech případech se jedná o srbská pohřebiště. Celkem bylo nashromážděno 88 čepelky. Většinou se vyskytují v hrobech po jednom kusu, ale existují i výjimky. Mezi ty největší patří hrob číslo 45 na lokalitě Olenij Ostrov (10 čepelky) a hrob s označením M (14) na lokalitě Téviac. V obou případech se jedná o hrob dospělého muže. Jeden muž má čepelky poskládané v oblasti horních končetin, druhý muž, ležící v poloze natažené na zádech, má čepelky nakumulované napravo od dolních končetin. Jelikož měl ruce natažené podél těla, dá se i v tomto případě předpokládat, že čepelky ležely v blízkosti pravé ruky.

Čepelky mělo v hrobě 20 mužů (u dalších 7 jedinců se mužské pohlaví předpokládá), 9 žen a 8 dětí.

Téměř všechny čepelky jsou vyrobené z pazourku. Nejčastěji se vyskytují v oblasti trupu a horních končetin (Celkem 17 případů, z toho: 2x na

krku, 7x na trupu, 1x v ruce a 4x v úhlu mezi paží a předloktím, 1x před trupem. Dva jedinci v natažené poloze měli čepelku napravo od trupu.).

Druhá větší skupina se nachází v oblasti pánve. Zde se nachází v 7 hrobech 10 čepelků. Oblast hlavy a dolních končetin byla využita nejméně, a to 5x v obou případech. Čepelky, které se vyskytovaly u dolních končetin, se nacházely vždy u jedinců natažených na zádech. Je možné, že jejich umístění nesouviselo s nohama, ale s rukama, které byly natažené podél celého těla až do poloviny stehů. Totéž je patrné u čepelků, umístěných na pánvi. V tomto případě leželi jedinci natažení na zádech, ale minimálně jednu ruku měli položenou na pánvi, v některých případech obě. Když toto uvážíme, je zde nepochybný vztah čepelků k horním končetinám.

7.3.2 Červené barvivo

Červené barvivo, stejně jako čepelky, na srbských pohřebištích chybí (mimo Vlasac). Jinak se minerální barvivo objevilo 230x. Vyskytuje se u obou pohlaví i všech věkových kategorií. Většinou je barvivem posypána celá kostra, 12x byly posypána hlava (z toho 2x společně s pánví a jednou společně s trupem). 13x byla vybrána pánevní oblast a nohy a asi 3x pouze trup.

7.3.3 Dýka

Tento typ artefaktu se vyskytl na mezolitických pohřebištích pouze 8x. Vždy byla do hrobu vložena pouze jedna dýka. Až na jednu byly vyrobeny z kosti, jedna zmíněná dýka byla vyrobena z parohu. 3x byl s dýkou pohřben muž, 4x žena. Zatímco v jiných případech suverénně převažují jedinci pohřbeni v natažené poloze, v tomto případě byla dýka vkládána až v polovině případů do hrobů jedinců skrčených (jakoby vsedě). Dvě dýky měly rukojeť v podobě losí hlavy, jedna byla zdobena cikcak čarou.

Jedna dýka se nacházela na trupu, tři v blízkosti ruky a jedna byla položena na dolních končetinách. U zbývajících umístění neznáme.

Při zdobení nástrojů (ať už kamenných, kostěných či parohových) byly často vybírány motivy medvěda, bobra a hlavně losa - jako v tomto případě (Zvelebil).

7.3.4 Figurka

Tento milodar se objevil pouze ve 12 případech, a to na lokalitě Olenij – Ostrov, Zvejnieki a Lepenski Vir. 5 figurek bylo umístěno v blízkosti hlavy, u ostatních je patrná vazba na oblast horní končetiny. Pokud byla ruka položena na pánvi, nachází se figurka v pánevní oblasti, pokud byla natažená podél těla, pak se nachází napravo či nalevo od dolních končetin, zhruba ve výšce stehen, kam sahala ruka.

Figurky znázorňují zvířata (losí hlava, pták, v jednom případě had či drak), pouze tři artefakty zobrazují lidského jedince – dvakrát muže a jednu ženu (obrázek strana 94). Zajímavostí je, že soška ženy se našla v hrobě muže a naopak (viz databáze).

7.3.5 Hrot

68 hrobů nám poskytlo sadu 325 hrotů. Největší počet hrotů obsahoval hrob číslo 45 na lokalitě Olenij Ostrov, celkem 65 kusů, z toho 42 kostěných a 23 z pazourku. Všechny se nacházely v oblasti dolních končetin. Pouze v 19 hrobech se vyskytovaly hroty z pazourku, ostatní jsou kostěné či parohové, přičemž parohové, kostěné a pazourkové hroty se mohly vyskytovat v hrobě společně (například hrob číslo 118a, Olenij Ostrov).

Nejpreferovanějším místem pro uložení hrotů byly v hrobě sektory kolem trupu. Přímo na trupu ležel hrot v 20 hrobech + 4 případy, kdy ležel na krku. 10x byl hrot položen na ruce či v její blízkosti.

Druhou preferovanou polohou byla oblast dolních končetin – 23 případů. I zde lze ale uvažovat na spojení s rukou, která ležela poblíž – viz výše.

Nejmenší procento případů tvoří hlava – pouze v 7 hrobech ležely hroty u hlavy.

Hroty se často vyskytují v jakémisi svazku společně s harpunou. Například muž z hrobu číslo 118a z lokality Olenij Ostrov, který ležel v natažené poloze na zádech, měl na trupu svazek, v němž bylo 11 hrotů a harpuna. Dalším příkladem je taktéž muž ze stejnojmenné lokality z hrobu 73, který měl ve svazku s harpunou 15 hrotů. V tomto případě ležela harpuna s hroty poblíž jeho pravé ruky. Tento jev je patrný pouze na daném pohřebišti a nikde jinde.

35 mužů (u dalších 9 se mužské pohlaví předpokládá) a 14 žen mělo v hrobě tento artefakt. Jedná se tedy o artefakt vyhrazený především mužům.

7.3.6 Nůž

Ve 30 hrobech bylo nalezeno nejméně 55 nožů. Až na 5 z nich jsou všechny vyrobené z břidlice. Oněch pět nožů je pazourkových. V 83% jsou hroby, v nichž je uložen nůž, antropologicky určené jako mužské.

Z možných sektorů pro umístění mírně převládá poloha na trupu či poblíž horních končetin. Na trupu je nůž položen v šesti případech, 8x je poblíž ruky (celkem 22 nožů pro tyto polohy). U hlavy se vyskytuje ve 12 případech (celkem 20 nožů), v 6 případech leží u nohou zemřelého (6 nožů).

7.3.7 Přívěsek

Přívěsky pocházejí z lokalit Zvejnieki, Olenij Ostrov, Skateholm II a Grotta Dell Uzzo (21 hrobů). Celkový počet přívěsků je 127. Až na jeden břidlicový jsou všechny kostěné. U břidlicového je navíc jeho příslušnost k této kategorii přídavků sporná – našla se pouze menší plochá břidlicová destička, provrtaná a polámaná. Je možné, že se o přívěsek vůbec nejedná.

V jednom případě byla přívěskem figurka, vyrobená z ptačí mandibuly. Nacházela se v dětském hrobě. Lze ji řadit mezi ostatní figurky, nalézané na mezolitických pohřebištích, ačkoliv u ostatních není funkce přívěsku prokázána.

U dvou přívěsků je doložené zdobení v podobě cikcak linií, jeden byl červeně zbarvený (a vyrobený z pately, Grotta Dell Uzzo, hrob 5). Jiný byl vyrobený například z medvědího prstního článku (hrob číslo 125, lokalita Olenij Ostrov).

Nejvíce přívěsků obsahují dva hroby – 30 kusů měl u hlavy a v oblasti pánve starší muž, 29 kusů starší žena (z toho 5 u rukou a 23 u nohou). Jedná se o hroby 68 a 113, lokalita Olenij Ostrov.

U hlavy se objevuje přívěsek ve 3 hrobech, u trupu a horních končetin v 9 a u dolních končetin v 15 hrobech. V některých případech umístění neznáme.

Přívěsek mělo v hrobě 9 mužů, 8 žen a 3 děti.

7.3.8 Sekerka

Sekerku obsahovalo jen 16 hrobů. Jedná se o lokality Skateholm I a II, tři hroby pocházejí z dánské lokality a po jednom hrobu ze Zvejnieki a Olenij Ostrova. Tento artefakt měly v hrobě 2 ženy a 1 dítě, ostatní jsou hroby mužské.

3 sekerky byly umístěny poblíž hlavy, 6 kolem trupu, 4 kolem dolních končetin a 2 na nich.

7.3.9 Schránky měkkýšů

Schránky měkkýšů pocházejí jen z 3 lokalit – Hoedic, Téviac a Vlasac. Ačkoliv se tento druh přídavku nevyskytuje na mezolitických pohřebištích příliš často, ve vybraných 12 hrobech je zastoupen v enormním počtu – 2238 kusů. Bývají provrtané a jsou interpretované jako ozdoba hlavy (ve dvou případech, muž a žena), ozdoba krku (7x) a ozdoba paže (3x). Nejvíce kusů měla v hrobě žena z lokality Hoedic (hrob H) – 588 kusů, za ní následuje muž s počtem 553 hrob K na stejnojmenné lokalitě.

7.3.10 Úštěp

Z 38 hrobů pochází 71 úštěpů. Většinou jsou z pazourku, jen ve 3 případech z břidlice. Nejvíce úštěpů pochází z hrobů z lokalit Zvejnieki a Olenij Ostrov, menší počet z lokality Skateholm I a II a šest úštěpů pochází z jednoho hrobu z lokality Téviéc (dětský hrob – tento hrob je jedním z mála, který obsahuje i schránky měkkýšů – celkem 101).

Úštěpy se vyskytují převážně v mužských hrobech (18 případů), dále v dětských (7 případů) a nejméně v hrobech ženských (pouze 4 případy).

Nacházejí se někdy kolem hlavy – 4 hroby, celkem 7 úštěpů. Častěji však v oblasti trupu (11 hrobů, 13 úštěpů – z toho nejvíce na trupu či položené na ruce). 8x se úštěp nacházel v oblasti dolních končetin a 3x přímo na pánvi.

7.3.11 Zvířecí kosti

Jeden z nejpočetnějších milodarů vůbec, objevuje se v 89 hrobech. Vyskytuje se prakticky na všech pohřebištích, v hrobech mužů, žen i dětí.

Nejčastěji nalézáme kosti ptáků, losů, bobrů a medvědů. Dále potom kosti soba, vlka, jelena a rybí kosti. Kostí se nacházejí podél celé kostry, nejčastěji však v oblasti trupu a pánve.

7.3.12 Zvířecí zuby

Zvířecí zuby patří mezi milodary s největší četností. Nejhojněji byly používány losí a bobří řezáky, dále potom medvědí špičáky. Nacházejí se v místech, kde patrně plnily svoji funkci v živé kultuře. Především se vyskytují v oblasti krku, kde byly součástí náhrdelníků, mohly však společně vytvářet náramky či ozdoby hlavy. Někdy se vyskytují kolem celé kostry, případně v pánevní oblasti, kde mohly být našity na opasek, případně na části oděvu. Zvířecí zuby nalézané v oblasti nohou mohly být připevněny na obuv (hrob číslo 76, Olenij Ostrov). Muž v hrobě číslo 67 ze stejné lokality, měl losí řezáky uspořádané do kruhu kolem levé nohy. Zuby byly nejspíše součástí náhrdelníku, jehož šňůrka se nedochovala.

7.3.13 Ostatní

Mezi další jsem zařadila přídavky s nízkou četností výskytu. Patří sem kostěné či parohové harpuny a kostěné háčky na ryby. Dvě harpuny pocházejí z lokalit Henriksholm – Bogebakken a Skateholm II, zbylých 6 pochází z pohřebiště Olenij Ostrov. Všechny se nacházejí v hrobech mužů, stejně tak 3 kostěné háčky na ryby. Poslední háček pochází z hrobu dospělé ženy.

Ve třech hrobech (OO 69, GU 7 a SII IV) se našla jehla, v jednom případě z ptačí kosti, zdobená zářezy po stranách. Jedna jehla se nacházela u hlavy, druhá na trupu a třetí u levé dolní končetiny. Všechny tři pocházejí z hrobů mužů.

Korálky se na mezolitických pohřebištích nevyskytují. Jediným případem je hrob 60 na lokalitě Lepenski Vir, kde bylo v hrobě nalezeno 93 korálků z bílého a červeného kamene. Bližší informace nemáme, hrob nebyl antropologicky určen.

Dále bylo v hrobech nalezeno: 9 retušérů, 6 kostěných šídel, 4 škrabadla. Také 91 kostěných nástrojů blíže nespecifikované funkce (některé snad mohly sloužit jako dýky), převážně nalézané v mužských hrobech. Výčet zakončuje 20 parohových násad ze 7 hrobů, 7 kamenných valounů, 9 vrtáků, 3 třecí destičky a jedno závaží, patrně na síť.

7.3.14 Shrnutí

<i>Milodar</i>	<i>Převažující poloha</i>	<i>Převažující pohlaví</i>
Čepelka	HORNÍ KONČETINA	MUŽI
Červené minerální barvivo	KOSTRA	/
Dýka	RUKA?	/
Figurka	RUKA?	/
Hrot	TRUP	MUŽI
Nůž	/	MUŽI
Přívěsek	/	/
Sekerka	/	MUŽI
Schránka měkkýšů	KOSTRA	/
Úštěp	/	MUŽI
Zvířecí kosti	KOSTRA	/

7.4 Vícečetné pohřby

Na dně hrobové jámy se nejčastěji vyskytuje jeden jedinec, existují ale i případy, kdy bylo v jednom hrobě pohřbeno jedinců více (celkem 89 hrobů ze všech pohřebišť). Maximální počet je 6 jedinců na jeden hrob – hrob K (Téviac) a hrob XXVII (Lepenski Vir). V prvním případě byly v hrobě 3 ženy a 3 muži. 2 muži seděli ve skrčené poloze, poslední ležel v natažené poloze na zádech. V hrobě se našlo několik milodarů, je ale těžké je přiřadit konkrétní osobě. Našla se mikrolitická industrie, kostěné šídlo, schránky měkkýšů, zvířecí kosti a hrob byl posypán červeným barvivem.

5 jedinců bylo pohřbeno na pohřebišti Zvejnieki, hrob 27 – 31. V hrobě leželi 2 dospělí jedinci v natažené poloze na zádech a 3 děti (2 v natažené poloze na pravém boku, třetí leželo na zádech). Všechny děti ležely kolem prvního dospělého jedince – dvě stejně jako on, třetí v opačném směru na pravém boku. Poslední dospělý ležel nad nimi.

V hrobě spolu mohou ležet jedinci stejného pohlaví i odlišného. Děti mohou být pohřbeni se ženou i s mužem. Zemřelí mohou ležet bok po boku či v opačné orientaci. Často koukají na sebe navzájem.

Děti se nacházejí nejčastěji v blízkosti pánve, mezi stehny, a to u žen i mužů – hrob 42, Zvejnieki – v hrobové jámě leží muž s dítětem mezi nohama. Další možností, kde může být dítě uloženo, jsou paže ženy či muže. Hrob E (Téviac) – dítě leží na levé paži muže, nožičky má v jeho pravé polozavřené ruce a muž na něj upírá svůj pohled. Něco podobného se objevuje i na jiné lokalitě – hrob 6 (Skateholm I) – dítě leží na levé paži ženy, nožičky má v její pánevní oblasti, poblíž pravé ruky. I tato žena upírá svůj pohled na dítě. Z antropologických závěrů vyplývá, že toto dítě zemřelo krátce po narození.

7.5 Žárový ritus

Žárový ritus se vyskytuje pouze na pohřebišti Vlasac (hroby 11, 35, 45, 47, 54, 58, 65 a 68), na pohřebišti Skateholm I (hrob 11 a 20) a Skateholm II (hrob XVIII) (viz databáze).

Tyto pohřby nebývají vybaveny. Pouze hroby 11, 45 a 47 jsou posypány červeným barvivem, hroby 45 a 47 mají na dně hrobové jámy zvířecí kosti. V hrobě 20 (Skateholm I) a v hrobě XVIII (Skateholm II) se našly části pazourku.

Na obou švédských pohřebištech (a Vlasac, hrob 68) se vyskytuje v hrobě vždy jen jedinec, na lokalitě Vlasac je tomu naopak. Hrob 11, 45 a 47 ukrýval 2 jedince (z toho je jedna inhumace a jedna kremace). V hrobě 11 byl žárový pohřeb nalezen u pánve druhého jedince, v hrobě 45 a 47 byl žárový pohřeb za hlavou druhého jedince. Hroby 35, 54, 58 a 65 obsahovaly jedince tři, avšak s výjimkou hrobu 54 (2 jedinci) je vždy jen u jednoho uplatněn žárový ritus (viz databáze).

Kolem hrobu číslo 20 (Skateholm I) se našly pozůstatky jakési dřevěné konstrukce.

7.6 Pohřeb psa

Pes domácí, jinak také *Canis lupus familiaris*, vzbuzuje u badatelů velkou pozornost, zejména pak zacházení s ním. Toto zacházení patrně odráží úzký vztah mezi zvířetem – psem a člověkem. Pes byl často usmrčen v době pohřbu svého „pána“ a pohřben společně s ním jako symbol pokračujícího vztahu v duchovním světě (Morey 2006).

Pohřby psů nalézáme pouze na čtyřech pohřebištech – Lepenski Vir (hrob 65), Vlasac (hrob 81), Skateholm I (hroby 9, 10, 15, 17, 18, 19, 23, 65) a Skateholm II (hroby VIII, X, XIX, XXI).

V hrobě VIII na pohřebišti Skateholm II se nacházela dospělá žena ve skrčené sedící poloze, hlavou orientována k ZJZ. Jako milodary u sebe měla

provrtané zvířecí zuby (celkem 102) a nalevo od ní, hlavou k ní, ležela kostra psa (Grünberg 2000).

V jiných případech leží pes u nohou zemřelých (Vlasac, hrob 81 nebo hrob X, Skateholm II).

7.7 Bohaté pohřby

Nejlépe vybavené hroby se vyskytují především na pohřebišti Olenij Ostrov. Zde je jedním z nejbohatších hrobů hrob 100. Na dně hrobové jámy se nacházel muž v dospělém věku a neznámé poloze. Jeho posmrtná výbava byla následující: 5 čepelk z pazourku (1 na hlavě, 4 na trupu), parohová dýka poblíž pravé ruky, 2 kostěné harpuny poblíž nohou, celkem 26 hrotů na hrudi (z toho 16 z pazourku a 10 kostěných), 1 úštěp u nohou, několik ptačích kostí a 431 provrtaných zvířecích zubů – losí a bobří řezáky a medvědí špičáky. Kostra tohoto muže byla posypána červeným barvivem.

Mezi bohatší ženský hrob patří například hrob 114 na stejnojmenné lokalitě. Zde byla do hrobu přidána čepelka (našla se v blízkosti pravé ruky), kostěná dýka a kostěný hrot, nacházející se v oblasti dolních končetin, dále parohová násada v oblasti trupu a 2 břidlicové nože u pravé ruky. Jedno pazourkové škrabadlo bylo zasazeno do násady z parohu a leželo v blízkosti ruky. Dále byla v hrobě spodní čelist a řezáky bobra, řezáky losa a špičáky medvěda (celkem 171 kusů).

Obecně se bohaté pohřby vyskytují více u mužů a dětí, rozhodně se ale nejedná o pravidlo, spíše o jakousi slabou tendenci.

7.8 Syntéza struktur

7.8.1 Vektorová syntéza

Pro tuto metodu, která slouží k hodnocení vztahů mezi artefakty, se užívá rovněž termínu faktorová analýza. Termín vektorová syntéza je však přesnější, neboť se nejedná o analýzu (rozklad), ale syntézu (vyhledávání struktur). V archeologii byla již několikrát úspěšně použita, a její výhodou je

skutečnost, že existuje mnoho prací, které její princip a provedení přehledně vysvětlují (např. Neustupný, E. 1997, Šmejda, L. 2003, John, J. 2005).

Vektorová syntéza se skládá z několika po sobě jdoucích kroků: **Krok 0** je sestavení deskriptivního systému. Tento krok v podstatě ještě patří do analýzy. Vytváříme zde deskriptivní matice, kdy řádky matice nazveme objekty, její sloupce deskriptory. K tomu, abychom s maticí mohli dále pracovat, musí mít určité vlastnosti. Zaprvé musí obsahovat vesměs reálná čísla (počty, rozměry, hodnoty dichotomických proměnných) a zadruhé nesmí obsahovat tzv. chybějící data – prázdná políčka. Dalším krokem je **krok 1** – výpočet korelační matice. Zde se počítají koeficienty, které vyjadřují závislost mezi jednotlivými deskriptory. Koeficienty jsou čísla od -1 do +1, koeficient -1 znamená maximální nekorelovanost deskriptorů, +1 opak. Hodnota blízká 0 je brána jako statisticky nevýznamná. Následuje **krok 2**, výpočet faktorů. Tento krok provádí počítačový program, nabídne nám faktory, z nichž si ponecháme jen některá. V praxi to bývá tak, že se ponechají faktory s vlastními čísly většími než 1, dále se podrží faktory, jejichž vlastní čísla vysvětlují více než 5 % celkové variability obsažené v korelační matici. Také můžeme použít sutinový graf a s jeho pomocí vyzorovat „zlom“ v datech – to nám pomůže při rozhodování, kolik faktorů ponechat. Tato pravidla jsou pouze orientační a vzhledem k tomu, že výpočet je na počítačích velmi rychlý, je zde možnost experimentu s řešeními pro různý počet faktorů. **Krokem 3** je rotace faktorů. Nejpoužívanější metodou je metoda zvaná Varimax. Rotace se snaží o jednoduchou strukturu a dává jednoznačný výsledek. **Krok 4** – výpočet faktorových skóre. Faktorová skóre uvádějí, jak je který deskriptor původního deskriptivního systému (např. hrob) typický pro daný faktor jako celek. U pohřebišť je možné sledovat daná faktorová skóre v prostoru – může dojít k vytváření shluků, což může vypovídat např. o chronologii. Posledním **krokem 5** je validace. Validita se zjišťuje pomocí tzv. externí evidence, tedy na základě dat, která nebyla použita ve faktorové analýze, ale přesto vytvářejí stejné struktury. Tímto můžeme vyloučit náhodnost vytvořené struktury (pokud je totiž náhodné vytvoření struktury málo pravděpodobné, pak

pravděpodobnost, že byla tatáž struktura vytvořena dvakrát nezávisle na sobě, je již zanedbatelná (Neustupný 1997).

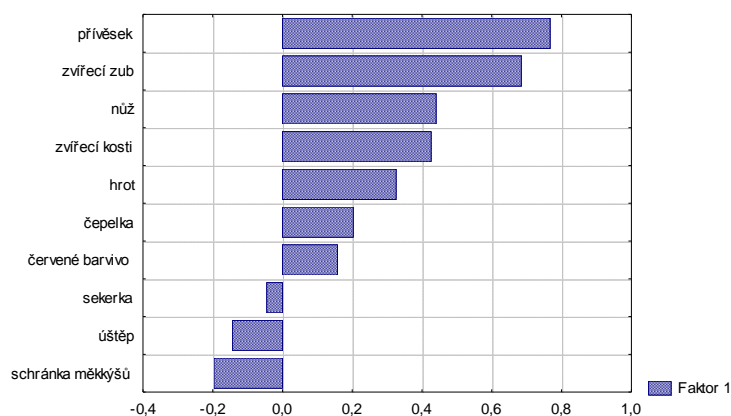
7.8.1.1 Vstupní data

Vstupními daty pro mě byly mezolitické hroby v Evropě. Čerpala jsem z publikace *Mesolitische Bestattungen in Europa*. Do databáze jsem zaznamenala všech 125 pohřebišť z této literatury, blíže jsem se zabývala jen některými. Jsou jimi Olenij Ostrov v Rusku, Zvejnieki v Lotyšsku, Vlasac, Lepenski Vir a Padina v Srbsku, Skateholm I a II ve Švédsku, Téviac a Hoedic ve Francii, Henriksholm – Bogebakken v Dánsku a Grotta Dell Uzzo v Itálii.

Z původního počtu 525 hrobů se dostalo do syntézy pouze 309, neboť byly vynechány žárové hroby, hroby, v nichž se nacházelo více jedinců a také ty, které neobsahovaly žádné milodary.

7.8.1.2 Výsledné faktory a jejich možná interpretace

Faktor 1

U prvního faktoru vidíme na kladném pólu přívěsky a zvířecí zuby, které jsou pro tento faktor nejtypičtější. O něco méně typické jsou nože a zvířecí kosti. Tato výbava se vyskytuje v mužských i ženských hrobech. Hroby s touto výbavou bývají orientovány nejčastěji ve směru V-Z, případně VSV-ZJZ.

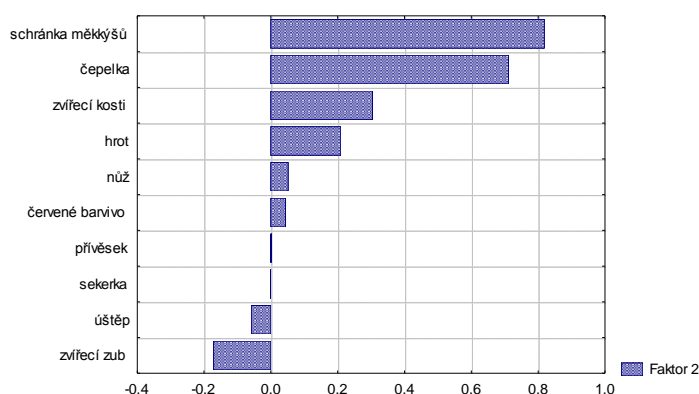
Přívěsky bývají často kostěné či vyrobené z jantaru, nacházejí se v hrobě u hlavy a kolem krku a v menší míře také v pánevní oblasti. Provrtané

zvířecí zuby se nejčastěji nacházejí v oblasti krku, kde byly patrně součástí náhrdelníků, méně často kolem trupu či pánevní oblasti. Mohly být také našity na oděv či opasek. Nejčastěji se jedná o losí a bobří řezáky a medvědí špičáky.

Odpověď, proč byla vybírána právě tato zvířata, nabízí ve svém článku M. Zvelebil. Los a medvěd jsou strážci či ochránci ostatní zvěře a slouží jako prostředky komunikace s ostatními mimozemskými světy. Los se objevuje v mýtech o vzkříšení, regeneraci a zprostředkování komunikace mezi světem duchů a světem lidí. Medvědovi je přisuzována role strážce divokých zvířat a zprostředkovatele mezi zvířaty a lidmi. Proč byl vybírán bobr, vidíme na základě analogií moderních obyvatel Sibíře. O bobrovi se věří, že má léčivé vlastnosti a schopnosti (Zvelebil).

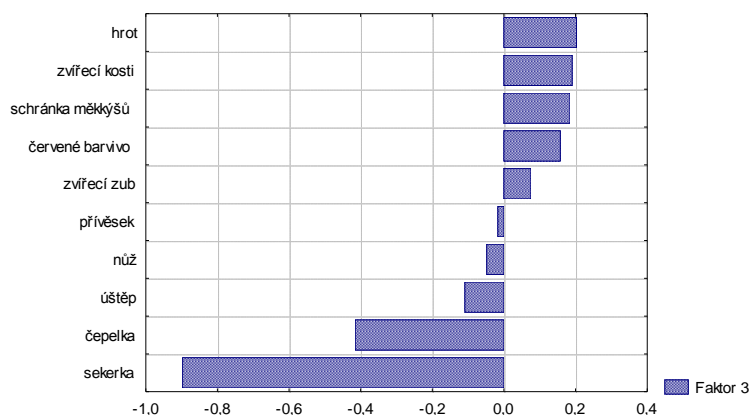
Zvířecí kosti jsou nalézány nejčastěji ptačí. Vodní ptáci jsou považováni za posly mezi jinými světy a chrání vstup do podsvětí (Zvelebil). V některých případech mohly být kosti pozůstatkem masitých milodarů.

Faktor 2

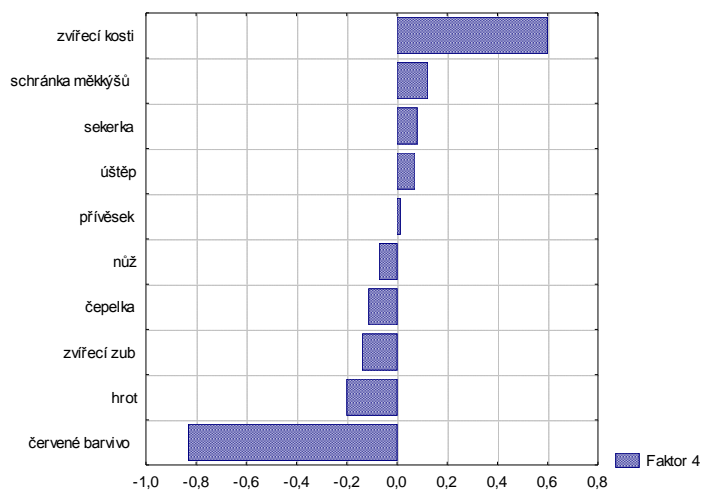
Pro faktor 2 je typický společný výskyt schránek měkkýšů a čepelk. Při srovnání s antropologickým určením pohlaví zjistíme, že se tato výbava vyskytuje především v mužských hrobech. Tyto hroby bývají orientovány nejčastěji ve směru VJV-ZSZ.

Faktor 3

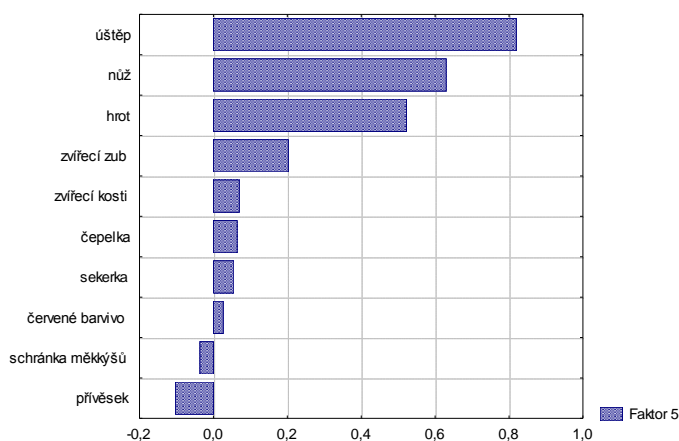
Faktor 3 je unipolární a jsou pro něj typické především sekerky. Méně typické jsou pro tento faktor čepelky. Tato výbava byla přidávána do hrobů mužů i žen bez rozdílu. Hroby nevykazují typickou orientaci.

Faktor 4:

Faktor 4 je bipolární. Na kladném pólu se koncentrují zvířecí kosti (především kosti ptáků), na záporném pólu červené barvivo. Oba póly jsou typické pro muže i ženy, není zde pozorována souvislost s orientací hrobu.

Faktor 5

U tohoto faktoru se sdružují na kladném pólu úštěpy, nože a hroty. Tato výbava je typická pro mužské hroby. Mírně u těchto hrobů převládá orientace V-Z.

7.9 Validace

Validace ověřuje platnost výše zjištěných struktur pomocí externí evidence. Ta je založena na objektech a deskriptorech, které jsou nezávislé na těch, na nichž je postavena faktorová analýza. Externí evidencí může být například antropologické určení pohlaví a věku osob, pohřbených v jednotlivých hrobech, či orientace hrobů (Neustupný 2005). Tato externí evidence je uvedena vždy u každého faktoru.

Abych dále dokázala průkaznost zjištěných struktur, rozdělila jsem celkový počet hrobů na dvě poloviny. Toto rozdělení musí být zcela náhodné. Výsledné faktorové zátěže uvádím v příloze (strana 97).

Prokázány byly tři struktury, které jsou natolik silné, že se objevily v obou vzorcích.

První zjištěnou strukturu tvoří přívěsky (zejména jantarové) a provrtané zvířecí zuby, které též mohly tvořit náhrdelníky. Tyto dva milodary jsou nejtypičtější. O něco méně typické jsou pro tuto strukturu zvířecí kosti, nože a hroty.

Druhou strukturu vytváří kombinace schránek měkkýšů a čepelek. Tato výbava jako jediná byla přidávána hlavně do hrobů mužů.

Třetím faktorem je výbava v podobě sekerek a kamenné štípané industrie – někdy se vyskytují úštěpy, jindy čepelky.

Podrobnější interpretace struktur je uvedena u jednotlivých faktorů v textu výše.

8 POHŘEBNÍ RITUS – NEOLIT

Pohřbívání v této době patřilo k pravidlům chování neolitické společnosti. Přesto ale existuje velký nepoměr mezi počtem sídlištních a hrobových nálezů (Zápotocká 1998). Tento nepoměr nebyl doposud spolehlivě vysvětlen.

Pohřbívalo se jak na větších pohřebištích, tak i v menších skupinách. Pohřby byly zakládány jak mimo sídliště, tak na něm. Na sídlištích mohli být zemřelí ukládáni do regulérních hrobů často v blízkosti domů, ale i do prostých sídlištních jam, nejčastěji do stavebních jam podél domů nebo do jam zásobních. Vedle pohřbů v sídlištních jamách jsou známy i nálezy jednotlivých kostí či lebek, někdy se stopami po řezání. Zda se jedná o doklad antropofagie či následek násilné akce nelze s určitostí potvrdit (Zápotocká 1998).

Další příklad, jak se nakládalo se zemřelými, nám poskytlo sídliště ve Vaihingen. Zde bylo 108 nebožtíků rituálně pohřbeno do příkopu ohraničujícího osadu. Podobný případ je doložen ve Schletzu v Rakousku, kde bylo v příkopu kolem osady nalezeno 67 koster. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že v tomto případě byli jedinci do příkopu naházeni. Navíc jsou na lebkách i

kostech stopy smrtelných zranění, která byla způsobena kamennými nástroji, kostry jsou v neanatomické poloze a jsou na nich patrné stopy psích zubů. Život v osadě byl nejspíše násilně přerušeno. Něco podobného je doloženo v Talheimu, kde byli do velké jámy naházeni muži, ženy i děti (celkem 34 osob). I zde jsou patrné stopy ran kamennými nástroji, jedinci jsou však společně pohřbeni, nikoliv ponecháni na povrchu, jako v předešlém případě (Zápotočková 2007?).

V této kapitole se budu zabývat pohřebními zvyklostmi evropského neolitu, přesněji jeho nejstarším údobím, tedy kulturou s lineární keramikou. K tomuto účelu jsem nashromáždila pohřebiště a hroby, které byly dostupné v literatuře. Jedná se o pohřebiště Aiterhöfen-Ödmühle, Dillinghen-Steinheim, Mangolding a Sengkofen, která jsou lokalizována v Bavorsku, dále Sondershausen a Bruchstedt v Německu, Elsloo v Nizozemí, Nitra na Slovensku a Vedrovice u nás. Jako poslední jsem zpracovala pohřebiště Zvejnieki v Lotyšsku.

Celkově jsem tedy vytvořila datovou základnu o velikosti 804 hrobů s celkovým počtem jedinců 872. Z počtu 804 hrobů připadá na kostrové 650, na žárové 112 a 42 hrobů na lokalitě Elsloo nebylo blíže určených. Ve všech případech se jedná o regulérní pohřebiště.

Mnou blíže studovaná pohřebiště jsou tedy převážně kostrová, výjimku tvoří pouze Elsloo a Aiterhöfen-Ödmühle, což jsou pohřebiště birituální. To celkově odpovídá i ostatním lokalitám v Evropě, které také vykazují tendence ke kostrovému pohřbívání.

Následující kapitoly se týkají jen kostrových hrobů, kde se nachází na dně hrobové jámy pouze 1 jedinec. Vícečetné hroby, stejně jako žárový rítus, budou probrány zvlášť v samostatné kapitole na konci.

Rozmístění jednotlivých neolitických pohřebišť v Evropě a jejich seznam uveden v příloze, stránky 88 – 90

Na stránce 91 je mapka rozmístění mezolitických i neolitických pohřebišť.

8.1 Tvar a rozměry hrobové jámy, orientace

Tvar hrobové jámy byl zjistitelný pouze u 330 případů z celkového počtu 804 hrobů. Pokud budu počítat pouze hroby s jedním jedincem v hrobové jámě, dostanu číslo 308. Z toho je 56 hrobů žárových. Zbýlý počet (252) připadá na hroby kostrové, kde se s výraznou převahou vyskytují jámy oválné, a to v 234 případech. Dalšími tvary je obdélník, trojúhelník, lichoběžník, hruškovitý či nepravidelný tvar – všechny tyto tvary jsou však zastoupeny jen zcela ojediněle.

Délka hrobové jámy se pohybuje v rozmezí od 55 cm do 300 cm s průměrnou hodnotou kolem 150 cm, šířka od 30 do 240 cm s průměrnou hodnotou 69 cm, hloubka od 15 do 170 cm s průměrem 70 cm. 3 hroby byly na lokalitě Dillinghen-Steinheim velmi mělké, v hloubce pouhých 6 cm. Ve všech třech případech se jedná o pohřeb staršího muže. 1 hrob byl na téže lokalitě hluboký jen 9 cm, v tomto případě se jednalo o pohřeb starší ženy. Hroby hlubší než 100 cm pocházejí (až na pár výjimek) prakticky jen ze dvou lokalit, a to Sondershausen a Nitra, hroby hlubší než 200 cm už jen z lokality Sondershausen. Na této lokalitě jsou všechny hroby celkově hlubší než jinde, v hloubce nad 200 cm je pohřbeno 7 mužů, 7 žen a 3 děti.

Ženské hroby mají průměrnou délku 148 cm, muži mají průměrnou délku 162 cm a dětské hroby jsou nejmenší – pouhých 114 cm.

Šířka hrobů je u žen průměrně 72 cm, u mužů 69 cm a u dětí 60 cm.

Poslední rozměr hrobové jámy, hloubka, je u žen v průměru 72 cm, medián je ale menší, 55 cm. U mužů je průměrná hodnota stejná, ale střední hodnota je opět nižší, pouze 60 cm. I u dětí je průměrná hloubka stejná, ale nejčastější hodnotou je 60 cm.

Shrnutí podává následující tabulka:

Pohlaví	Délka (průměr)	Šířka (průměr)	Hloubka (průměr)
Žena	148	72	72
Muž	162	69	72
Dítě	114	60	72

Orientace hrobové jámy byla zaznamenána celkem 460x, z toho je drtivá většina hrobů orientována ve směru V-Z (přibližně 76%). S-J a J-S se vyskytuje shodně zhruba v 6% případů, Z-V potom v 12%. Převažující orientace se vyskytuje napříč všemi lokalitami. Není pozorována žádná spojitost s věkem či pohlavím.

8.2 Poloha těl

Na neolitických pohřebištích se vyskytují všechny možné polohy. Jedinci byli pohřbeni v natažené poloze na bříše, na zádech či na pravém nebo levém boku. Dále ve skrčené poloze na bříše, zádech, pravém či levém boku anebo v poloze extrémně skrčené. Dané polohy s příslušným počtem jedinců uvádí následující tabulka.

U skrčených poloh bývají horní končetiny skrčeny na sobě či mírně vedle sebe před tělem, u natažených poloh jdou podél těla, někdy jsou ruce položeny na pánvi (i v případě natažené polohy na bříše, kdy se tak ruce dostávají pod tělo).

Poloha	Počet jedinců	Procenta %	Celkem procent %
Skrčená na levém boku	321	57,6	76 %
Extrémně skrčená na levém boku	23		
Skrčená na pravém boku	59	10,2	
Extrémně skrčená na pravém boku	2		
Skrčená na zádech	28	4,7	
Skrčená na bříše	21	3,5	
Natažená na zádech	126	21	24 %
Natažená na bříše	13	0,4	
Natažená na pravém boku	2	0,4	
Natažená na levém boku	2	2,2	

Z výše uvedené tabulky je patrné, že jednoznačně dominovala poloha skrčená, konkrétně pak skrčená na levém boku. Tato poloha převládá na všech mnou studovaných pohřebištích, s výjimkou pohřebiště Zvejnieki. Zde se z celkového počtu 140 jedinců vyskytuje skrčená poloha pouze 9x. Naprosto převládá poloha natažená na zádech. Toto pohřebiště se používalo od pozdního mezolitu až do mladšího neolitu a skrčené polohy časově zapadají až do období mladšího neolitu. Vypadá to tedy, že změny v pohřebním ritu byly přijaty s určitým zpožděním.

Souvislost konkrétní polohy s pohlavím nebyla prokázána.

8.3 Přídavky

Celkem jsem nashromáždila 1031 přídavků. Jedná se o následující artefakty: z keramických nádob amfora (ta se vyskytuje v několika případech pouze na pohřebišti v Nitře), kulovitá a lahvovitá nádoba, dále nižší miska či vyšší mísa. V několika případech nebyla nádoba konkrétněji určena a v mnoha případech se našly pouze keramické střepy. Nádoby byly sice rozepsány na výše zmíněné typy, je ale třeba mít na paměti fakt, že typ nádoby či její výzdoba nemusely být důležité ve srovnání s tím, co obsahovaly.

Hroby dále obsahovaly čepelky, úštěpy, jádra, škrabadla, vrtáky, hroty (kopí, oštěp), kopytovité klíny a sekerky, šídla, dláta. Z ozdob potom korálky, provrtané zvířecí zuby, kostěné nebo břidlicové přívěsky či spondylové šperky – různé medailony, opaskové zápony. Někdy můžeme najít provrtané schránky měkkýšů a v několika hrobech se našel fragment kostěného či parohového hřebene, většinou u hlavy pohřbeného.

Některé hroby byly posypány červeným barvivem, často se v něm potom nacházela i třecí destička a valoun.

Mezi další výbavu řadíme pyrity (spolu s dalšími artefakty byly pravděpodobně součástí křesací výbavy), kosti zvířat, parohové či kostěné roubíky.

Celkem ve třech hrobech, a to v hrobě č. 19 v Nitře a v hrobech č. 65 a 100 v Aiterhofen – Ödmühle, se našly lidské zuby, které byly položeny na lebce mrtvého a které mrtvému patřily. Nejspíše o ně přišel již za svého života, kdy byly zuby někde uschovány a po jeho smrti pohřbeny s ním.

Artefakty nalezené v zásypu hrobu nebyly reflektovány, neboť se nemusí jednat o pohřební výbavu, nýbrž se dostaly do hrobu náhodně spolu s hlínou. Jedná se většinou o keramické střepy.

8.3.1 Čepelka

V 73 hrobech se našlo celkem 122 kusů čepelí. U deseti čepelí nebyl materiál přesněji identifikován, jedna byla z opálu, sedm z radiolaritu, třicet jedna z rohovce a zbytek (73) z pazourku. Jednalo se o čepelky s jednostrannou i oboustrannou retuší, i čepelky neretušované. Ze 77 čepelí, u nichž byl znám sektor, v němž se nacházely, jich bylo 23 v sektoru 5, tedy v oblasti trupu a horních končetin. U některých byla známa ještě přesnější poloha, takže víme, že 1 se našla na krku, 5 jich bylo na trupu, 2 byly položeny na ruce, 3 byly svírány přímo v ruce a 8 jich bylo v úhlu mezi paží a předloktím. Další velká skupina 14 čepelí se našla v sektoru 6 – před trupem. 7 čepelí bylo v sektoru 1, konkrétně za hlavou, 7 v sektoru 2a, tedy nad hlavou a 6 jich bylo před hlavou. Dalších 7 čepelí se nacházelo před dolními končetinami a 3 za nimi. 3 čepelky ležely v pánevní oblasti a poslední 1 na nohách zemřelého.

Z výše uvedeného je patrné, že čepelky byly ukládány do všech možných poloh s mírnou převahou v oblasti trupu a horních končetin. Hroby, do nichž byly ukládány, náleží v 7 případech ženě, ve 13 případech dítěti a 34x se jednalo o hrob mužský. Dá se tedy říci, že čepelky byly vkládány zejména do mužských hrobů, i když to není pravidlem.

8.3.2 Červené barvivo

Minerální barvivo se vyskytovalo v 76 hrobech. Někdy byly stopy po barvivu sotva znatelné, jindy se našly celé hrudky. Pokud byl určen původ

barviva, jednalo se o hematit. Barvivem mohla být posypána celá kostra, nebo jen její část. Pokud byla posypána pouze část, pak byla ve většině případů vybrána pouze hlava a její okolí, ve dvou případech hlava s trupem dohromady. V několika případech se našlo barvivo jen na trupu či na dolních končetinách. Barvivem bývají posypány mužské, ženské i dětské hroby přibližně stejně.

8.3.3 Hrot

Hrot obsahovalo 65 hrobů. Jedná se o kamenné hroty šípů a kostěné hroty kopí. Nacházejí se v hrobech mužů, žena je zastoupena pouze 2x a dítě 7x. Hroty jsou v hrobech uspořádány následovně: nejmenší podíl hrotů se nachází kolem hlavy (pouze 7 případů), naopak největší podíl je v oblasti trupu – 15 případů na trupu (9x přímo na trupu, 3 položené na ruce, 1 ležel hrot v ruce a 2 v úhlu mezi paží a předloktím). 6x ležel hrot na dolních končetinách, 7x za nimi a stejný počet se nacházel před nimi.

8.3.4 Hřeben

Tento přídavek se vyskytl pouze v 8 hrobech, z toho 6x na lokalitě Aiterhofen – Ödmühle (hroby 47, 60, 72, 108, 139 a 143). Poslední dva případy jsou z lokalit Mangolding (hrob číslo 8) a Sengkofen (hrob číslo 29). Jedná se o fragmenty hřebenu z kosti/parohu, umístěné v oblasti hlavy – celkem 6x. V jednom případě umístění neznáme a v posledním případě se hřeben nacházel za zády zemřelého, přibližně v oblasti přechodu krční páteře v hrudní. Je tedy možné, že původní umístění bylo poněkud výše, za hlavou. Případně mohla mít daná žena delší vlasy a hřebínek v nich. To jsou ale již pouze domněnky. Antropologické určení pohlaví bylo provedeno u pěti případů, z toho je jeden muž, jedno dítě a tři ženy (2 dospělé a 1 starší). Patrně byly vkládány hlavně do hrobů ženských, ačkoliv to z důvodu malého počtu nelze prokázat a jedná se pouze o domněnku.

8.3.5 Jádro

Jádro se našlo celkem 18x, z toho je 17 případů z pazourku a jeden, u něž přesnější surovinu neznáme. Jedno jádro se nacházelo za hlavou, jedno za trupem, pět v oblasti trupu (z toho jedno na trupu, jedno položené na horní končetině, dvě přímo v ruce a jedno v úhlu mezi paží a předloktím) a sedm před trupem. Hroby, v nichž se jádra našla, byly 9x určeny jako mužské, 3x jako dětské. Ženský hrob nebyl zastoupen ani v jednom z případů. U mužských hrobů se jednalo většinou o staršího jedince.

8.3.6 Keramika

Amfora: 11 keramických přídavků tvoří amfory. Nacházejí se pouze na lokalitě Nitra. Stejně jako ostatní nádoby se i amfory vyskytují nejčastěji v prostoru hlavy – 3 před hlavou a 4 za hlavou. Jedna se našla na trupu a jedna za nohami.

4 hroby s amforami byly určeny jako mužské, 4 jako ženské a 3 náležely dětem.

Kulovitá nádoba: Kulovitá nádoba se nachází v 26 hrobech. Pochází z lokalit Vedrovice, Nitra, Sondershausen a Bruchstedt. Nejvíce se nachází v oblasti hlavy – 7x před hlavou, 2x nad hlavou a 3x za hlavou. Menší skupina je orientována do oblasti trupu – 2 za trupem, 2 na trupu a 3 před trupem. Nejmenší výskyt je pozorován v oblasti dolních končetin, kdy je kulovitá nádoba v jednom případě za nimi a ve dvou případech před nimi.

10 nádob bylo v hrobech mužů, 9 v hrobech žen a 4 v hrobech dětí.

Lahvovitá nádoba: Lahvovitá nádoba se vyskytuje o něco častěji než kulovitá, celkem je obsažena v 41 hrobech. Stejně jako kulovitá bývá nejčastěji umístována do prostoru hlavy (29x) – z toho většina pochází ze sektoru před hlavou (15), nad hlavou bylo 5 nádob a za hlavou 6. Menší skupinu 6 nádob tvoří oblast kolem trupu, 3 se potom nacházejí u dolních končetin.

Hroby jsou představovány 20 muži, 12 ženami a 4 dětmi.

Mísovitě tvary: V hrobech se našlo 19 menších misek a 43 vyšších mís. Menší misky pocházejí především z lokality Vedrovice, nacházejí se především u hlavy (8x), 6x blízko trupu a 4x u dolních končetin. Nacházejí se více v mužských hrobech než ženských, na což upozornil již P. Květina (Květina, P. 2004).

Vyšší mísy nijak nevybočují. Nejfrekventovanějším sektorem je oblast hlavy, i tyto tvary se nacházejí především v mužských hrobech – 18 mužských hrobů proti 5 ženským.

Fragment keramiky: Pokud vynecháme fragmenty, nacházející se v zásypech hrobů, pak nám zůstane 100 hrobů, v nichž jsou obsaženy. Nacházejí se většinou v oblasti hlavy (23 hrobů), dále v oblasti trupu (11 hrobů) a nakonec v oblasti dolních končetin (10 hrobů).

Keramické střepy se nacházejí v hrobech mužů, žen i dětí.

Je otázkou, zda byly střepy již v tomto stavu do hrobu přidány nebo zda se jedná o torza keramických nádob, které podlely transformacím.

Příklady a obrázky keramiky z pohřebiště ve Vedrovicích v příloze na straně 95.

8.3.7 Kopytovitý klín

Kopytovitých klínů se našlo 76. Většina pochází z Bavorských pohřebišť, jeden z lokality Bruchstedt, zbytek z Nitry a Vedrovic. U 28 suroviny neznáme, u zbylých převládá amfibolit. Setkáme se ale také s břidlicí, gabrem, diabasem či serpentinem. Kromě jednoho případu, kdy se v jednom hrobě vyskytovaly kopytovité klíny dva (starší muž ve skrčené poloze na levém boku, oba klíny před hlavou, ostřím od těla – lokalita Aiterhofen – Ödmühle, hrob číslo 10), se objevují vždy po jednom kusu. Umístění kopytovitých klínů v hrobě je následující: 1 za hlavou, 3 nad hlavou a 6 před hlavou, u 2 je určena jen oblast hlavy bez bližšího udání. Největší podíl kopytovitých klínů se nachází kolem trupu a na trupu - 10 jich je za bedry, 19 před trupem v blízkosti horních

končetin a 14 na trupu (z toho 2 na krku, 8 na hrudníku a 4 položené na paži a předloktí). Poslední část tvoří případy kolem dolních končetin – zde se nachází 5 artefaktů za končetinami, 6 před nimi a 2 přímo na pánvi. U případů, kdy je jedinec položený na zádech či břiše, se nacházejí 2 klíny nalevo od trupu a 1 napravo, 1 na pánvi a 1 nalevo od dolních končetin.

Rozmístění kolem trupu a horních končetin může svědčit o uložení násady v blízkosti rukou, skupina kopytovitých klínů, uložených za bedry, v oblasti pánve a stehna zase může ukazovat na směřování násady k pasu popřípadě na zastrčení násady za kožený či textilní opasek (Podborský, V. 2002, 199).

22 KK míří ostřím od těla, 27 směrem k tělu pohřbeného.

Dá se říci, že kopytovité klíny jsou výhradně mužskou záležitostí – 58 případů, v ženském hrobě se našel pouze jeden (lokalita Nitra, hrob číslo 41 – jedná se o ženu ve věku 15-20 let). Zajímavostí je, že tatáž žena má v hrobě jako součást výbavy i čepelku, která se stejně jako kopytovité klíny vyskytuje převážně u mužů. 9x se našly také v dětských hrobech. Dětství je důležitou etapou ve vývoji člověka a v dětských hrobech obecně nalézáme všechny typy milodarů (Čermáková, E. 2002).

8.3.8 Korálek

V celkem 61 hrobech se našlo přes 1048 korálků. Pocházejí ze všech lokalit, kromě Dillinghen – Steinheim, Bruchstedt a Elsloo.

Ve 3 hrobech byly korálky udělány z mramoru (vše se týká Vedrovic, dohromady se jedná o 564 korálků, z toho 495 v jednom hrobě – hrob číslo 9/88): Na dně hrobové jámy ležela žena v juvenilním věku (15-20 let), ve skrčené poloze na levém boku, spolu s mramorovými korálky měla v hrobě i korálky vyrobené ze spondylu – 2 soudkovité, 2 kotoučkovité a 4 válcovité. 30 spondylových korálků v oblasti hlavy bylo patrně původně součástí jakési čelenky. Mezi další spondylovou výbavu patří 4 oválné, 2 obloukovité a 2 tyčinkovité závěsky, 1 spondylový medailon před trupem a 1 spondylový náramek navlečený na ruce. Žena měla u sebe také 300 ulit břichonožce a

kolem hlavy posypané červené barvivo. Tento hrob patří na lokalitě Vedrovice jednoznačně mezi nejbohatší, žena musela mít výjimečné postavení.

Ve 2 hrobech z mastku (celkem 16 korálků zelenkavé barvy, lokalita Aiterhofen – Ödmühle, hrob číslo 9 a 12, v obou hrobech byly kromě korálků z mastku i korálky ze spondylu, a všechny v oblasti hlavy a krku, patrně jako součást náhrdelníku).

Ve 3 hrobech bylo dohromady 16 nefritových korálků (zelená barva, stejně jako u mastku). 5 korálků připadá na dospělého muže, 3 na juvenilního a 8 na dospělého jedince blíže neurčeného pohlaví.

Minimálně 19 korálků bylo kostěných, ve většině případů v hrobě starší ženy, pouze v jednom případě, jedná se o 6 korálků, u ženy dospělé.

Ve dvou hrobech byly korálky z jantaru (lokalita Zvejnieki), celkem přes 43 korálků, v obou případech se jednalo o hrob dospělého muže.

Zbylé korálky jsou spondylové, tento materiál převažuje nad ostatními.

Korálky nabývají nejrůznějších tvarů, od soudečkovitých, přes kotoučkovité až k oválným či válcovitým.

Jejich umístění je dáno tím, kde byly nošeny. Drtivá většina korálků (82%) se nachází kolem krku, případně kolem hlavy, z čehož se dá usuzovat na funkci náhrdelníku, v jednom případě snad čelenky (již zmíněné Vedrovice). V několika případech se nacházely v oblasti horních končetin, buď položené na ruce, nebo přímo v dlani. Pár korálků (7%) bylo v oblasti dolních končetin. Snad se dá uvažovat nad tím, že v některých případech mohly být korálky našity na oděv či opasek, podobně jako v mezolitu provrtané zvířecí zuby.

23 hrobů s korálky bylo označeno jako mužské, 22 jako ženské. Pohlaví tedy nehrálo roli, byly přidávány do ženských i mužských hrobů stejně. V dětských hrobech se vyskytly 7x.

Ačkoliv je počet mužských a ženských hrobů s korálky přibližně stejný, liší se mužské a ženské hroby samotným počtem korálků. Pokud budu považovat hrob číslo 9/88 z Vedrovic za raritní, na což lze soudit z velmi bohaté výbavy a postavení dané ženy za výjimečné, pak se nehodí ho zahrnout do následujících výpočtů. A ty hovoří jasně, v mužských hrobech se nachází jednou tolik korálků, co v ženských.

Korálky se zhotovovaly z nejrůznějších částí schránek spondylů, často z odpadu při výrobě jiného spondylového šperku (Podborský 2002).

8.3.9 Náramek

Náramků bylo nalezeno celkem 17, jedná se o lokality Vedrovice, Nitra, Sengkofen a Aiterhofen – Ödmühle. V každém hrobě se vyskytl pouze jeden kus. 16 x je náramek vyrobený ze spondylu, v jednom případě se jedná o náramek kostěný (lokalita Nitra, hrob číslo 3, dětský hrob). Ve všech případech byly náramky navlečené na paži a předloktí.

Pouze jeden náramek pochází z ženského hrobu (hrob číslo 9/88 ve Vedrovicích), tři z dětského a celých jedenáct z hrobu mužského. Jedná se tedy o pohlavně specifický artefakt. Věk dotyčného jedince nehrál roli.

Vnější průměr náramků je v rozmezí od 9 do 12 cm, vnitřní průměr od 5 do 8 cm. Průměry jsou příliš malé a na paži dospělého muže by šly náramky jen těžko navléci. Jak Nieszery (1995) uvádí, náramky mohly být dávány vyvoleným jedincům v určitém věku a ti je pak nosili trvale. Autor dále uvádí, že navlékání mohlo mít dvě fáze – v raném dětském věku a na počátku dospělosti.

8.3.10 Opasková zápona

Jedná se o 12 zápon vyrobených ze spondylu, často s V-průřezem, někdy s U-průřezem. Byly nalezeny především na bavorských pohřebištích a také v Nitře. V hrobě se vyskytují vždy po jednom a je zde silná vazba na pánevní oblast, pouze dvakrát se našla za zády jedince a jednou umístění

neznáme. Opaskovou záponu mělo v hrobě 7 mužů a 2 ženy, vyskytuje se u jedinců dospělých i starších.

Zápony bývají zhotovovány z horní misky spondylové schránky. Nacházejí se především v mužských hrobech. Jak Podborský dodává, opasková zápona byla atributem významných mužů, jimž dodávala vnější důkaz jejich sociálního postavení. Přítomnost opaskové zápony v hrobě je důkazem, že neolitici byli pohřbíváni oblečení (Podborský 2002a, 243).

Rekonstrukce funkce opaskové zápony na obrázku v příloze, stránka 96 (Nieszery).

8.3.11 Pyrit

Pyrit byl objeven celkem 13x. Ve všech případech se jedná o hrob muže, pouze ve dvou případech se antropologické určení přiklání k ženě (hrob číslo 55 a 108 na lokalitě Aiterhofen). Nejčastěji se vyskytuje v oblasti trupu – 3x před, 1x za a 2x na trupu, 2x byl pyrit držen v ruce.

Pokud je rozpadlý, je lehce zaměnitelný za minerální barvivo. Patrně mohl být součástí křesací soupravy (John, J. 2005). Spojení pyritu s dalšími předměty posmrtné výbavy bude úkolem vektorové syntézy.

8.3.12 Roubík

V 15 hrobech se našlo 20 parohových, případně kostěných, roubíků. Kromě jednoho nálezu (Sondershausen, hrob číslo 3) pocházejí z bavorských pohřebišť. Jejich umístění dovoluje hypotézu, že byly součástí opasků – v 8 hrobech se našly v oblasti pánve. Další 2 roubíky se našly před trupem, 1 na trupu a 1 sevřený v ruce. V jednom hrobu byly 2 roubíky položené na lebce.

Byly přidávány do hrobů mužských (a to zejména do hrobů starších mužů), pouze v jednom případě se jednalo o hrob dítěte. Spolu s čepelkou, kopytovitým klínem, náramkem a sekerkou jde o další artefakt, vyhrazený mužským hrobům.

8.3.13 Sekerka

Sekerka se vyskytuje na všech pohřebištích kromě Mangoldingu. Na lokalitě Zvejnieki se našla pouze jedna, a to mezolitické formy (s úzkým týlem). Sekerky jsou většinou s příčným ostřím, materiálem je amfibolit, který sloužil jako surovina i pro kopytovité klíny.

Poloha sekerek je obdobná jako poloha kopytovitých klínů. Největší podíl se nachází v oblasti trupu a horních končetin – 9 před trupem, 3 na trupu, 2 položené na ruce a 1 sekerka v ruce. 3 sekerky se nacházejí za trupem. V oblasti hlavy se našlo 5 kusů, 1 za hlavou a 4 před hlavou. Poslední skupina je v pánevní oblasti, z toho 2 před pánví, 2 za pánví a 3 za dolními končetinami.

Sekerky jsou stejně jako kopytovité klíny doménou mužských hrobů – celkem 27 případů. Po 4 se jich našlo i v dětských a ženských hrobech.

8.3.14 Schránka měkkýšů

V 18 hrobech se našlo přes 1054 schránek měkkýšů. Z toho největší podíl připadá na již několikrát zmíněný hrob 9/88 z Vedrovic (300), 234 kusů připadá na hrob číslo 32 z lokality Aiterhofen – Ödmühle a 122 kousků bylo v hrobě číslo 6 na lokalitě Mangolding.

Většina schránek (616) se vyskytovala kolem hlavy, někdy uspořádána ve dvou řadách. 127 různých ulit a lastur se nacházelo na trupu, zbytek různě rozestý kolem kostry jedince.

Co se týká pohlaví, jsou tyto přídavky v hrobech žen (8x) i v hrobech mužů (taktéž 8x). Dětské hroby se schránkami měkkýšů se nevyskytují, pouze ve dvou případech byl jedinec v juvenilním věku.

8.3.15 Šídlo

10 hrobů nám poskytlo sadu 11 kostěných šidel. Jedná se lokality Zvejnieki, Vedrovice, Nitra a Aiterhofen – Ödmühle. 1 šídlo leželo v oblasti

hlavy, 1 na trupu, 3 před trupem a poslední tři šídla ležely po jednom za, na a před dolními končetinami.

Šídlo bylo 5x v mužském a 1x v dětském hrobě, ženský hrob zastoupen není.

8.3.16 Škrabadlo

Celkem 7 hrobů obsahovalo vždy po jednom škrabadlu. V jednom případě se jednalo o škrabadlo z rohovce (Nitra, hrob číslo 14), zbylá škrabadla byla z pazourku. Umístění známe pouze ve dvou případech, v jednom byl artefakt na trupu a v druhém byl držen v ruce.

8.3.17 Třecí destička

Třecí destička se nachází ve 23 hrobech, vždy po jednom kusu. Vyskytuje se na všech lokalitách, kromě lokalit Zvejnieki, Elsloo a Nitra. Jedná se o obdélné destičky, často z pískovce, umísťované do blízkosti hlavy. Několikrát je destička umístěna přímo pod hlavou jako jakási podložka. Jedna destička se našla pod žebry a jedna pod nohama zemřelého, zbylé kusy byly v oblasti trupu.

8.3.18 Úštěp

Úštěp obsahovalo 26 hrobů. Až na 5 úštěpů z rohovce jsou všechny z pazourku (36). Vyskytují se v různých polohách: 3 za hlavou, 1 nad hlavou a 4 před hlavou. 1 úštěp byl položený na ruce, 1 v ruce a 3 před trupem. 2 se nacházely na pánvi, 1 na dolních končetinách a 2 před nimi.

Úštěpy se také vyskytují zejména v mužských hrobech (12x), dále 6x u dětí a 2x byla pohřbena s úštěpem žena.

8.3.19 Valoun

Valoun se vyskytuje u 18 hrobů s celkovým počtem 21 kusů, většinou je tedy do hrobu vkládán pouze jeden kus.

Nejčastěji se nachází v oblasti hlavy, tedy na stejném místě, jako třecí destička. V jednom případě se našel za trupem a jednou před trupem, celkem dvakrát v oblasti pánve.

Přibližně v polovině všech případů nese valoun stopy hematitu, červeného barviva, a můžeme tedy soudit, že sloužil k jeho roztírání. K tomu docházelo na třecích destičkách.

Vyskytuje se u všech pohlaví.

8.3.20 Závěsky

Závěsky se objevily ve 25 hrobech. Většinou se vyskytují po jednom kusu, zmíněná výjimečná žena z Vedrovic měla závěsků 8. Závěsky bývají nejčastěji obloukovité, po jednom případě se vyskytl závěsek lunicovitý, krokvicovitý, terčovitý a tyčinkovitý. 5 závěsků bylo oválných.

2 závěsky jsou parohové, 2 jsou kostěné a 2 mramorové (oba v dětském hrobě). Zbytek připadá na závěsky spondylové.

Celkem 14 závěsků se našlo před tělem, z toho 10 před trupem v blízkosti pánve a 4 před dolními končetinami. Další umístění je následující: 2 před hlavou, 2 na trupu, 4 za trupem, 1 v pánevní oblasti a 2 za nohami.

8 žen, 10 mužů a 6 dětí mělo v hrobě tento typ přídatku.

8.3.21 Zvířecí kosti

Zvířecí kosti se nacházely na lokalitách Zvejnieki, Vedrovice, Dillinghen – Steinheim, Bruchstedt a Aiterhofen – Ödmühle. Na lokalitě Aiterhofen – Ödmühle se jednalo o kosti lišky (většinou dolní čelist), na lokalitě Zvejnieki to byly kosti ptáků a ryb. Ve Vedrovicích proti tomu kosti malého živočicha.

Zvířecí kosti se nacházejí v různých polohách. Ptačí a rybí kosti ze Zvejnieki se nacházejí kolem celé kostry. Ptáci jsou považováni za posly mezi jinými světy a chrání vstup do podsvětí, proto mohli být přidáni do hrobu. Spodní

čelisti lišek bývají na hlavě či v oblasti krku, mohlo se jednat o pohřby šamanů – tomu nasvědčuje i fakt, že jsou to všechno hroby mužské.

Metakarpální kůstka v dětském hrobě v Bruchstedtu pravděpodobně sloužila jako hračka.

Kromě dvou hrobů na lokalitě Bruchstedt (dětské hroby) se jedná vždy o hrob muže.

Některé zvířecí kosti mohou být pozůstatkem masitých milodarů.

8.3.22 Zvířecí zuby

Téměř všechny zvířecí zuby pocházejí z lokality Zvejnieki. Jedná se o jednoduché přívěsky, vyráběné často z bobřích řezáků. Některé se nacházejí v oblasti hlavy, jiné v oblasti trupu. Patrně mohly být součástí náhrdelníků, v některých případech mohly být našity na oděv či opasek.

8.3.23 Ostatní

Mezi ostatní jsou řazeny ty přídatky, které se na pohřebištích vyskytují jen zcela ojediněle. Jedná se o dvě dláta, nalezená na lokalitě Zvejnieki. Jedno je kamenné a náleží dospělé ženě, druhé je kostěné (patrně z kosti srnce). Jsou to hroby číslo 137 a 233.

Z téže lokality pochází i 2 kostěné figurky ptáků a 1 parohová antropomorfní figurka. Všechny pocházejí z hrobů mužů, umístění známe pouze u jedné – byla nalezena v pánevní oblasti.

Z lokality Zvejnieki pochází také kostěný háček na ryby (hrob číslo 198) a kostěná harpuna (hrob číslo 300).

Mezi další přídatky patří 2 nože - 1 kostěný nůž z hrobu dospělého muže ze Zvejnieki (hrob 300) a 1 kamenný nůž z hrobu staršího muže z lokality Sondershausen (hrob 3).

Spondylové medailony se vyskytují na pohřebištích také ojediněle. Často jsou označovány jako terčovitě závěsky, od těch se ale liší svou velikostí (9-11 cm v průměru). Bývají zhotovené často z levé misky spondylu a opatřené dvěma otvory. Nacházejí se vesměs v oblasti pánve, podle stop po zavěšení se předpokládá, že byly nošeny zavěšené na šňůře vedené kolem břicha (Nieszery 1995). Je možné, že zakrývaly pohlavní orgány, viz obrázek č. x. (Podborský 2002).

Mezi poslední skupinu milodarů patří kostěné a jantarové přívěsky z lokality Zvejnieki. Nacházejí se v oblasti krku či pánve u mužů i u žen.

8.3.24 Shrnutí

Krátké shrnutí výše napsaného podává následující tabulka. Jsou v ní vypsány všechny části pohřební výbavy. Vždy je uvedena převládající poloha, v níž se artefakt nalézal a také, zda byl nalézán převážně u mužů či u žen.

<i>Milodar</i>	<i>Převažující poloha</i>	<i>Převažující pohlaví</i>
Barevný kámen	KRK, TRUP	ŽENY, DĚTI
Čepelka	/	MUŽI
Červené minerální barvivo	HLAVA	/
Hrot	TRUP	MUŽI
Hřeben	HLAVA	ŽENY
Jádro	TRUP	MUŽI
Keramika	HLAVA	MÍSA - MUŽI
Kopytovitý klín	TRUP	MUŽI
Korálek	KRK	/
Náramek	HK	MUŽI
Opasková zápona	PÁNEV	/
Pyrit	TRUP	MUŽI
Roubík	PÁNEV	MUŽI
Sekerka	TRUP A HK	MUŽI
Schránka měkkýšů	HLAVA	/
Šídlo	/	MUŽI
Škrabadlo	/	/
Třecí destička	HLAVA	/
Úštěp	/	MUŽI
Valoun	HLVA	/
Závěsky	TRUP, PÁNEV	/
Zvířecí kosti	/	/
Zvířecí zuby	/	/

8.4 Vícečetné pohřby

Vícečetné pohřby se vyskytují především na lokalitě Zvejnieki. Dále se jedná o lokality Nitra, Aiterhofen – Ödmühle, Vedrovice, Sengkofen, Sondershausen. Vyskytují se dvojhroby až po hroby se šesti jedinci na dně hrobové jámy (Zvejnieki, hrob 220 – 225). Jedinci leží nejčastěji vedle sebe ve stejném směru, vyskytují se ale i případy, kdy jsou hlavami orientováni obráceně (například hrob 301/302, Zvejnieki). Ve vícečetných hrobech se vyskytují ženy, muži i děti bez rozdílu věku. Děti se mohou nacházet mezi koleny dospělého jedince (Zvejnieki hrob 287), ale mohou ležet i vedle něj (Zvejnieki hrob 263/264).

8.5 Žárový rítus

Kremace se vyskytuje na pohřebištích jen zřídka. Jedinými zkoumanými pohřebišti s tímto ritem byly Aiterhofen – Ödmühle v Bavorsku a Elsloo v Nizozemí. V obou případech se jedná o pohřebiště birituální.

Tvar a rozměry hrobové jámy jsou známy pouze v případě hrobů z pohřebiště Aiterhofen – Ödmühle. Až na dvě výjimky se jedná o hroby kruhového tvaru, s průměrem 46 cm. Hloubka hrobů bývá kolem 70 cm.

V několika případech bylo identifikováno pohlaví jedince. Žeh byl použit u 10 žen, 16 mužů a 33 dětí.

Výbava žárových pohřbů bývá chudá. Nejčastěji je do hrobu vložen kopytovitý klín (19x), kamenná sekerka (11x) nebo keramická nádoba (11x). V sedmi případech byl do hrobu vložen kamenný hrot, 6x štípaná industrie. Výčet uzavírají 2 valouny. Žádné jiné milodary se nevyskytují.

8.6 Pohřby dětí

Děti byly častěji než dospělí pohřbívány na sídlištích a méně často na pohřebištích. Možný důvod této skutečnosti uvádí E. Čermáková (Čermáková 2002). Smrt dětí bývá u přírodních národů považována za něco absurdního. Je to z toho důvodu, že cíl, s kterým se každý z nás rodí, nemohl být u dětí ještě uskutečněn. To se údajně odráží ve víře lidí, že se duše mrtvého dítěte musí opět vtělit, a aby byl tento úděl usnadněn, pohřbívají se děti na frekventovaných místech – duše si tak mohou vybrat novou matku.

8.7 Bohaté pohřby

Obecně se bohaté pohřby vyskytují, jejich počet ale není nijak výrazný. Jedním z nejbohatších pohřbů je jistě hrob 9/88 z lokality Vedrovice „Za Dvorem“. Tento pohřeb je identifikován jako pohřeb kněžky. V oválné hrobové jámě ležela juvenilní žena ve skrčené poloze na levém boku hlavou k JV. Lebka ležela na levém spánku, čelisti byly sevřeny. Hrob měl délku 150 cm a šířku stejně jako hloubku 80 cm. V průběhu preparace nálezu bylo několik předmětů z hrobu ztraceno. K pohřbu náleželo: 2 soudkovité spondylové korálky, 2 kotoučkovité a 4 válcovité korálky, taktéž vyrobené z misky mlže druhu *Spondylus gaedoropus* L., celkem 495 mramorových korálků (bílý a nažloutlý mramor) – z toho byla většina korálků kotoučkovitých. Na paži měla žena navlečený spondylový oválný náramek, jediný náramek, který se objevil v hrobě ženy (jinak jsou náramky výsadou mužů). Jak ale J. John (John 2005) správně poznamenal, na fotografii hrobu tento nálezný chybí. Dále měla žena v hrobě 8 spondylových závěsků, z toho 4 oválné. V hrobě se našlo také 300 ulit břichonožce (Podborský 2002a). Tento pohřeb společně s výbavou je na obrázku v příloze na straně 94.

Z lokality Vedrovice pochází i jiný bohatý pohřeb. V oválné hrobové jámě s rozměry 165x80 cm a hloubkou 75 cm ležel muž ve skrčené poloze na levém boku. Jedinec byl starý 40 – 50 let a hlavou orientovaný k SZ. Za hlavou zemřelého ležela třecí destička, na ní nejspíše původně stála lahvovitá nádoba. Na dně této nádoby ležel kopytovitý klín, hřbetem vzhůru. Za lebkou

se dále nacházela mísa, do níž byla hřbetem vzhůru vsazena další miska. U nádob byl nalezen černý valoun, v blízkosti čela potom další nádoba – opět mísovitého tvaru. V blízkosti této nádoby se nacházel kámen kvádrovitého tvaru. Vedle něj ležela čepelka z pazourku. V hrobě se nacházelo celkem 28 korálků. Z toho 4 byly v blízkosti čepelky, v oblasti krku leželo 18 spondylových korálků, patrně tvořících náhrdelník. Další 4 korálky byly v blízkosti pravé horní končetiny, v oblasti pravé dolní končetiny (konkrétně chodidla) ležely poslední 2 korálky. Pod pravým stehnem leželo kostěné šídlo, u nohou byla dále položena lahvovitá nádoba. V hrobě se našly stopy červeného barviva – zejména v oblasti hlavy a kolem třecí destičky (Podborský 2002a).

8.8 Syntéza struktur

8.8.1 Vektorová syntéza

8.8.1.1 Vstupní data

Tato metoda vyžaduje vstupní data, která jsou úplná. Těmi pro mne byly hroby kultury s lineární keramikou v Evropě. Celkem jsem nashromáždila 8 pohřebišť, která byla dostupná v literatuře. Jsou jimi bavorská pohřebišť Aiterhofen-Ödmühle, Dillinghen-Steinheim, Mangolding a Sengkofen, dále také německá pohřebišť Sondershausen a Bruchstedt, birituální pohřebišť Elsloo v Nizozemí, pohřebišť Nitra na Slovensku a Vedrovice na Moravě a jako poslední pohřebišť Zvejnieki v Lotyšsku, které bylo využíváno již v mezolitu. Jednotlivé katalogy těchto pohřebišť byly převedeny do databáze programu Microsoft Access, která umožňuje další zpracování. Ze syntézy byly vyřazeny ty hroby, které obsahovaly pohřby více jedinců, hroby, které neobsahovaly žádné artefakty a za poslední hroby, které nepatřily kultuře s lineární keramikou. Z původního počtu 804 hrobů zůstalo 394 kostrových, na něž byla aplikována vektorová syntéza – zvláště pro hroby kostrové a žárové, snažíme se zachytit případné rozdíly, které by mohly svědčit o strukturované společnosti.

Zastoupení jednotlivých pohřebišť v syntéze je následující: 101 hrobů patří lokalitě Aiterhofen – Ödmühle, 25 hrobů lokalitě Bruchstedt, 19 hrobů pochází z lokality Dillinghen – Steinheim, 14 z lokality Elsloo, 9 z Mangoldingu, 45 z Nitry, 21 ze Sengkofenu a stejné zastoupení má i Sondershausen, 65 z Vedrovic a nakonec 44 hrobů náleží lokalitě Zvejnieki.

U tohoto vzorku objektů byl sledován výskyt či absence jednotlivých typů artefaktů. Toho jsem docílila tak, že jsem původní tabulku z databáze (kde byl vytvořen křížový dotaz) převedla do programu Microsoft Excel, tím se jednotlivé typy artefaktů převedly na dichotomické proměnné. 1 značí přítomnost v hrobě, 0 absenci. Do vektorové syntézy nebyly zařazeny ty artefakty, které se vyskytují ve studovaném vzorku hrobů jen výjimečně – nejsou přítomny alespoň v 5 procentech hrobů. V mém případě byly ponechány tyto milodary: čepelka, červené barvivo, fragment keramiky, hrot, jádro, kopytovitý klín, korálek, lahvovitá a kulovitá nádoba, sekerka, třecí destička, úštěp, vyšší mísa, závěsek a provrtané zuby zvířat. Těsně pod pěti procenty, a do syntézy zahrnuty, byly: miska, náramek, opasková zápona, pyrit, roubík, schránka měkkýšů, valoun a zvířecí kosti. Výskyt jednotlivých přídavek uvádí následující tabulka.

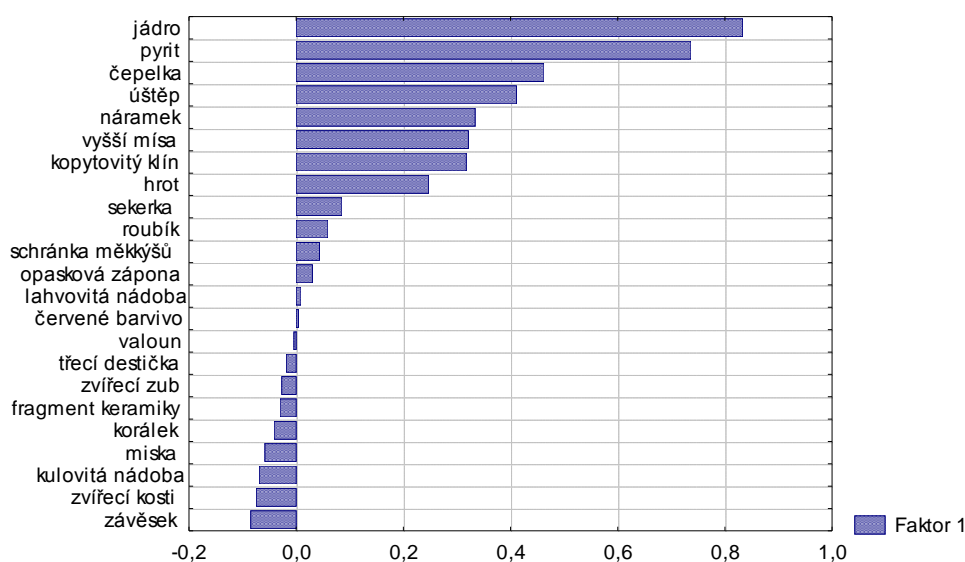
<i>Milodar</i>	<i>Počet hrobů</i>	<i>Procent hrobů</i>
Fragment keramiky	81	22
Kopytovitý klín	73	20
Minerální barvivo	72	20
Čepelka	63	17
Korálek	58	16
Hrot	53	15
Sekerka	46	13
Lahvovitá nádoba	40	11
Vyšší mísa	34	9
Zvířecí zuby	27	7
Kulovitá nádoba	26	7
Úštěp	26	7
Závěsek	24	7
Třecí destička	23	6
Jádro	19	5
Miska	18	5
Schránka měkkýšů	18	5
Náramek	17	5

Valoun	17	5
Zvířecí kosti	17	5
Opasková zápona	15	4
Roubík	14	4
Pyrit	13	4

Upravená tabulka obsahující pouze tyto artefakty byla převedena do dalšího programu, tentokrát do programu Statistika 6.0, kde byly vypočítány jednotlivé faktory. Počet faktorů se rovná počtu proměnných, které vstupovaly do syntézy, v tomto případě je počet faktorů roven číslu 23. Ponecháno bylo ale pouze 9 faktorů, které měly vlastní číslo větší než 1 a vysvětlovaly 59% celkové variability souboru. Byla vypočítána i faktorová skóre, která byla převedena zpět do Excelu, kde mohla být porovnána s dalšími údaji, například s antropologickým určením pohlaví zemřelého či s věkem zemřelého.

8.8.2 Výsledné faktory a jejich možná interpretace

Faktor 1

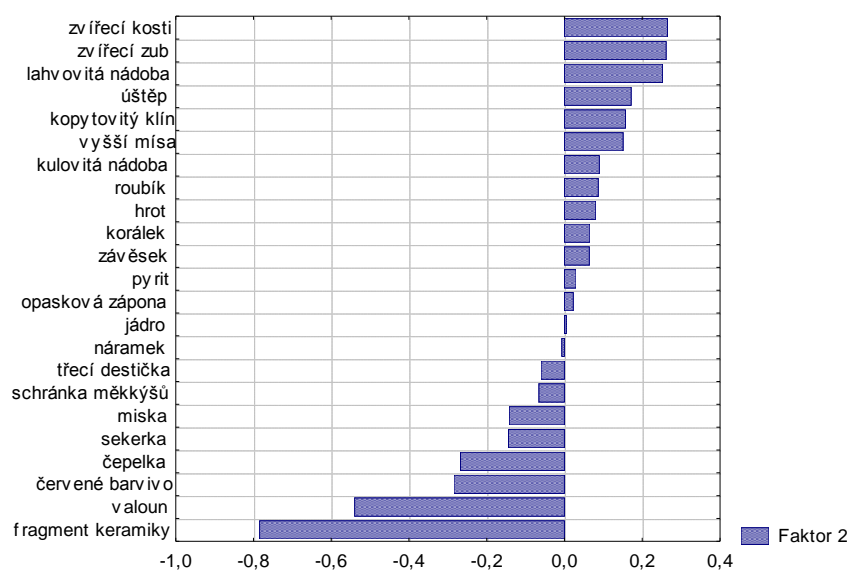

U prvního faktoru dosahují nejvyšších zátěží jádra a pyrity (tyto dva přídavky jsou pro tento faktor nejtypičtější). Ústěpy a čepelky jsou o něco méně typické. Pokud faktor jedna srovnám s antropologickým určením pohlaví, dojdou

k závěru, že se jedná o faktor typický pro hroby mužské (za typické považují hroby, jejichž faktorové skóre je větší než 1 popřípadě menší než -1). Věk není u tohoto faktoru rozhodující, jedná se o hroby dospělých mužů stejně tak, jako mužů starších.

Faktor jedna tedy představuje mužské hroby, pro jejichž výbavu je typická kombinace jader, pyritů, úštěpů a čepelek. Kombinace štípané industrie a pyritů může odkazovat na křesací soupravu sloužící k rozdělení ohně, ačkoliv další části soupravy – kostěná šídla či říční škeble, se v těchto hrobech nevyskytují (Nieszery 1995). Kostěná šídla sice nebyla zařazena mezi deskriptory pro svůj nízký výskyt, ale přesto byla porovnána s tímto faktorem.

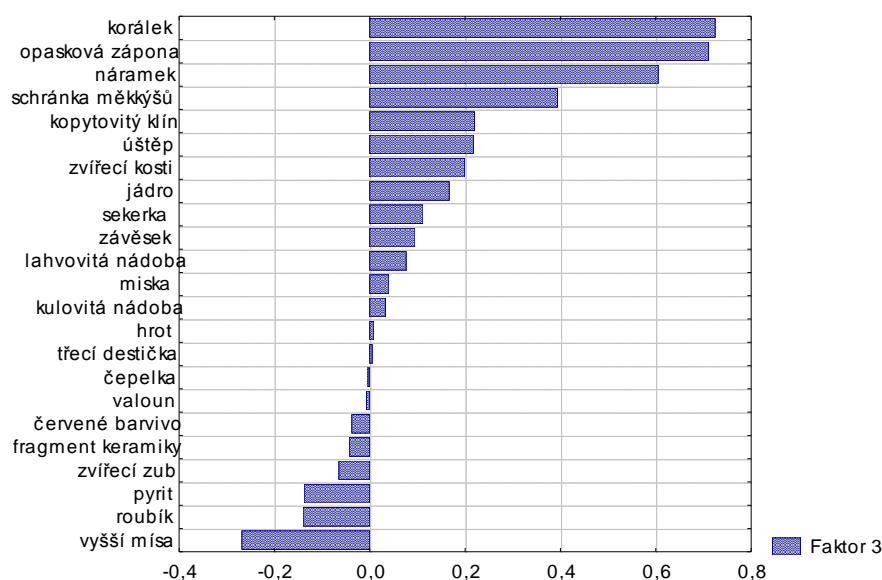
Faktor 2

Pro faktor 2 je typický výskyt keramických střepů. Společně se střepy se v hrobě v menší míře vyskytují valouny. Tento faktor je typický pro ženské hroby a vytváří jakýsi protipól k prvnímu faktoru.

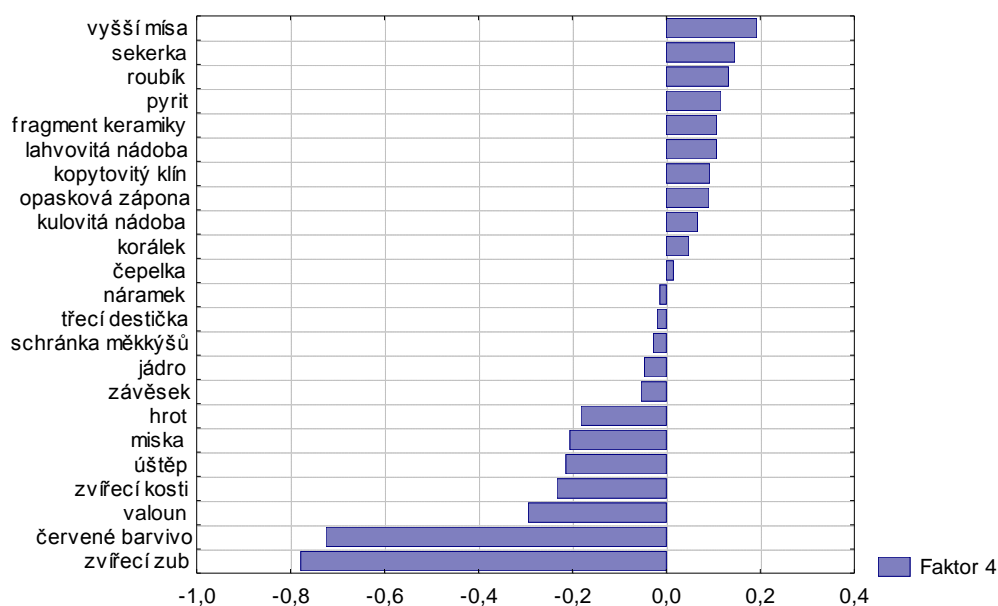
Je otázkou, zdali byly do hrobu vkládány přímo keramické střepy, či celé nádoby, které podlely transformačním procesům.

Faktor 3:

Faktor 3 je unipolární. Na kladném pólu se sdružují opasková zápona, korálek a náramek, tato výbava byla vkládána především do hrobů mužů. Opaskové zápony se nacházejí v oblasti pasu (jako součást opasků), korálky různě po těle, často však v oblasti krku, kde byly součástí náhrdelníků. Mohly být i našity přímo na oděv, jako byly v mezolitu zvířecí zuby (citace.). Poslední artefakt, náramky, bývá navlečen na ruce, často na levé, někdy v oblasti paže, někdy v oblasti předloktí.

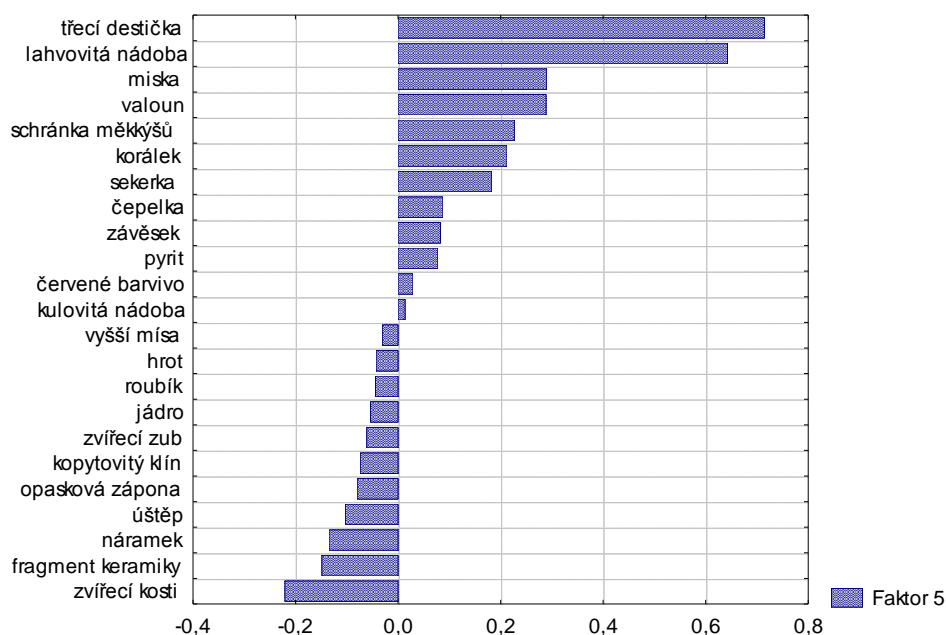
Faktor 4

Faktor 4 má vysoké záporné hodnoty u zvířecího zubu a červeného barviva. Pokud tento faktor srovnáme s antropologickým určením pohlaví, jsou to převážně mužské hroby, kde se tato výbava vyskytuje.

I přes fakt, že se společně s těmito přídávky častěji nevyskytují kamenné či kostěné hroty, lze na úrovni hypotézy spojit takovéto hroby s loveckými aktivitami (Gronenborn 2003).

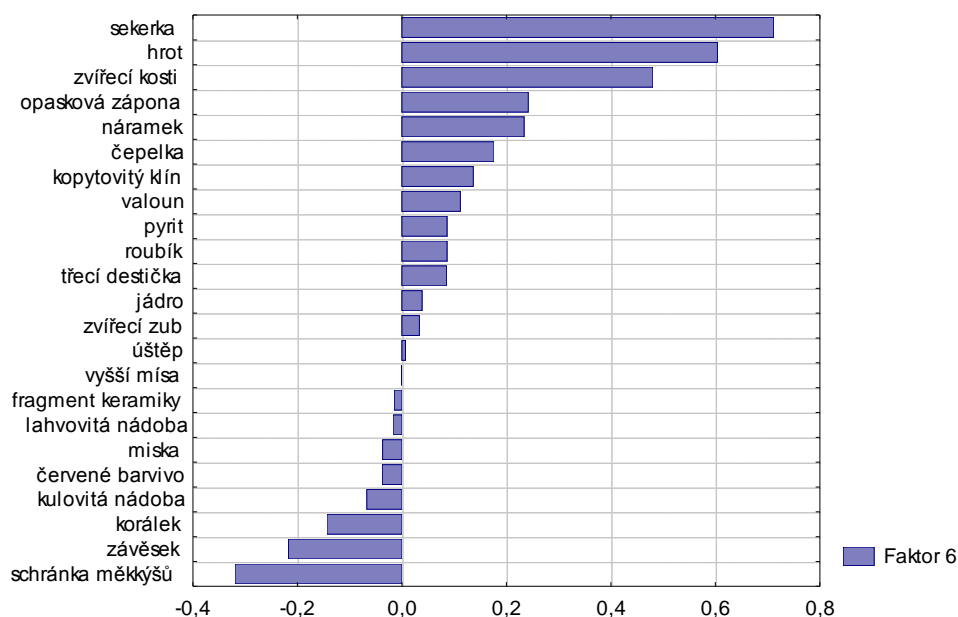
Faktor 5:

U tohoto faktoru se setkáváme na kladném pólu s třecí destičkou a lahvovitou nádobou. Oba tyto artefakty se vyskytují především v ženských hrobech. Lahvovité nádoby se vyskytují většinou u hlavy zemřelé.

Třecí destičky se vyskytují také většinou u hlavy pohřbeného jedince, někdy přímo pod hlavou. V jednom případě pod žebry a v jednom pod dolními končetinami zemřelého. Zajímavé je, že zde není prokázán jejich častější výskyt společně s červeným barvivem. V případě Vedrovic je na tento fakt poukázáno, třecí destičky jsou interpretovány jako podložky na roztírání červeného barviva (Podborský 2002).

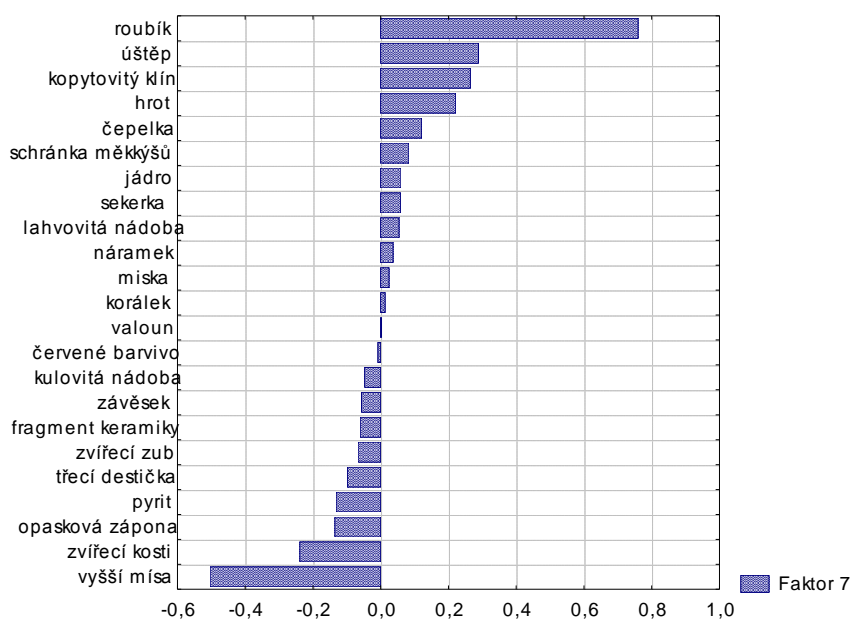
Faktor 6:

Šestý faktor je také, jako většina, typický pro mužské hroby. Na kladném pólu se zde nachází společně sekerka, kamenné a kostěné hroty a zvířecí kosti.

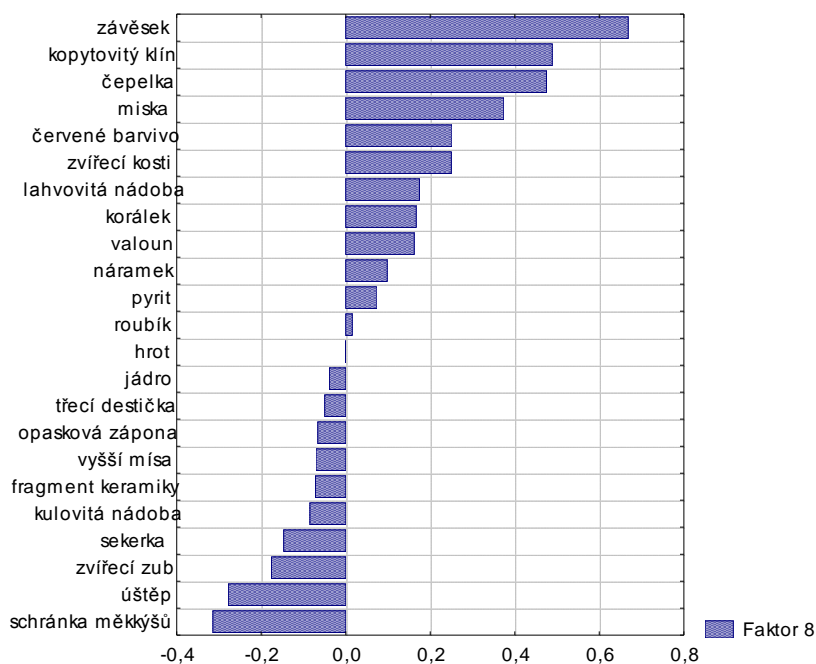
Sekerky i hroty bývají uspořádány nejčastěji v oblasti trupu a horních končetin. V ženských hrobech se našly pouze dva hroty a čtyři sekerky, z toho je jeden případ, kdy měla pohřbená žena u sebe oba dva typy artefaktů. Jedná se o juvenilní ženu z hrobu číslo 11 na lokalitě Zvejnieki.

Faktor 7

Tento faktor postavil proti sobě dvě skupiny přídavků. Na jedné straně vidíme vyšší mísy, na druhé straně parohové či kostěné roubíky. Oba dva póly představují artefakty, které se nacházejí v mužských hrobech. O spojení mísovitých tvarů nádob a mužských hrobů již bylo řečeno. Oproti tomu lahvovité nádoby se vyskytují spíše v ženských hrobech a u kulovitých nádob pohlaví nerozhoduje.

Faktor 8

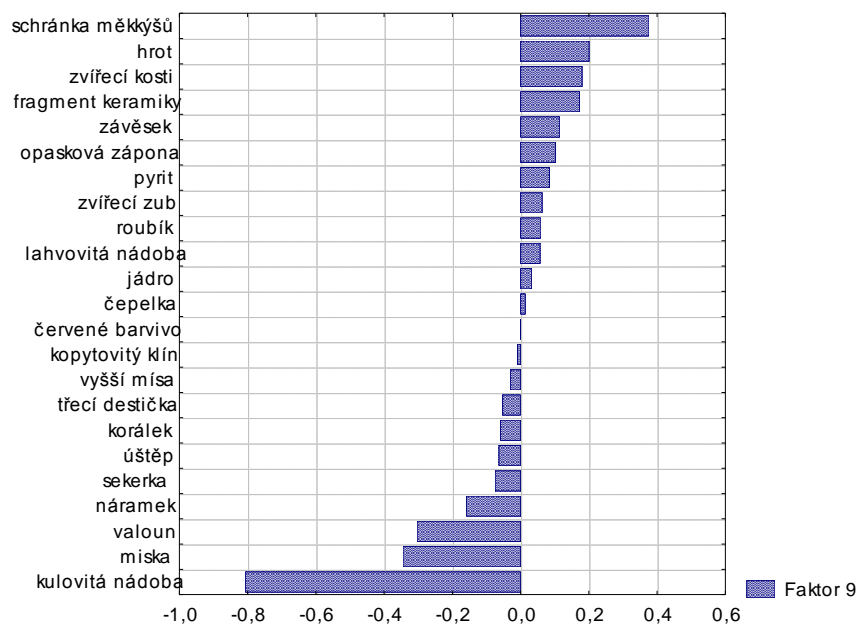

Pro tento faktor je typický společný výskyt závěsků (ty jsou nejnepřítější), dále potom čepelky, kopytovitých klínů a nakonec i misek. Společný výskyt se objevuje zejména v mužských hrobech, jedná se tedy o další skupinu artefaktů, přidávanou do mužských hrobů

Na spojitost mezi mužskými hroby a mísovitými tvary nádob poukázal již P. Květina – jednalo se o nekropoli ve Vedrovicích. Tato tendence je patrná i v tomto případě.

Kopytovité klíny se často nacházejí v blízkosti trupu, stejně jako závěsky. Misky bývají spíše kolem hlavy a čepelky jsou rozesety po celém dně hrobové jámy, s mírnou převahou v oblasti trupu a horních končetin.

Faktor 9

Faktor 9 je bipolární, na kladném pólu se koncentrují schránky měkkýšů, na záporném pólu kulovitá nádoba a miska. Schránky měkkýšů se vyskytují v ženských i mužských hrobech, s mírnou převahou u hrobů mužů, kulovité nádoby a misky jsou také spíše součástí výbavy mužů.

8.9 Validace

Abych ověřila platnost zjištěných struktur, rozdělila jsem si všechny hroby na dvě poloviny. Rozdělení bylo provedeno zcela náhodně. Na každou polovinu (182 hrobů) byla následně aplikována faktorová analýza. Výsledky jsem porovnávala mezi sebou a současně také s výsledky analýzy, která byla aplikována na celý soubor. Zobrazení faktorových zátěží obou polovin vzorku je na obrázku v příloze, stránky 98 – 99.

Strukturou pohřební výbavy se zabýval i např. J. John, který pracoval se vzorkem hrobů z bavorských pohřebišť (John 2005). Tím jsem mohla zde vzniklé faktory porovnat i tímto způsobem, i v tomto případě všechny tři struktury obstály.

Nyní se budu věnovat jen těm strukturám, které byly prokázány ve všech třech případech. K ostatním strukturám nemám dostatečné množství dat, jež by je mohly prokázat.

Nejsilnější strukturou je společný výskyt jader, pyritů, úštěpů či čepelek. Tato výbava byla porovnána s antropologickým určením pohlaví, a bylo zjištěno, že byla vkládána převážně do hrobů mužů.

Jak Nieszery poukazuje (Nieszery 1995), může tato výbava (kombinace štípané industrie a pyritů) odkazovat na křesací soupravu, sloužící k rozdělování ohně. Další možné součásti soupravy (kostěná šídla a říční škeble) chybí.

Druhou silnou strukturou je kombinace korálek, náramků a opaskových zápon. I tato výbava je typická pro mužské hroby. Pokud se podíváme na souvislost této posmrtné výbavy s orientací hrobu, v němž byla uložena, zjistíme, že ve všech případech, kdy bylo faktorové skóre větší než jedna, je hrob orientován ve směru V-Z až JV-SZ.

Všechny uvedené artefakty – korálky, náramky a opaskové zápony, byly vyráběné především ze spondylu. Spondylový šperk měl v neolitické

společnosti symbolický význam. Vyskytuje se téměř vždy v dobře a bohatě vybavených hrobech.

Třetí a poslední strukturou, která byla prokázána ve všech vzorcích, je společný výskyt hrotů, sekerek a zvířecích kostí. I tato výbava byla přidávána do hrobů mužů. Hroby s touto výbavou byly většinou orientovány ve směru SZ-JV až JZ-SV.

Zvířecí kosti mohou být pozůstatkem masitých mlodarů, v některých případech byly součástí náhrdelníků (Nieszery 1995). Sekerky a hroty se nacházejí nejčastěji v oblasti hrudníku a horních končetin.

Na úrovni hypotézy lze spojit takovéto hroby s loveckými aktivitami (John 2005).

Tyto tři struktury, které vznikly z obou vzorků dat (skupina hrobů náhodně rozdělena na dvě poloviny), lze považovat za potvrzené. Neboť náhoda, že nám vyjde stejná struktura dvakrát, je zanedbatelně malá (Neustupný 2005).

Validita byla zjištěna i pomocí externí evidence, to znamená na základě objektů a deskriptorů, na nichž nestojí faktorová analýza. V mém případě byla provedena externí evidence pomocí antropologického určení pohlaví osob, pohřbených v jednotlivých hrobech a vazbou faktorů na orientaci hrobových jam – uvedeno u příslušných faktorů.

9 POROVNÁNÍ POHŘEBNÍHO RITU

Tato kapitola je zaměřena na sledování shod a rozdílů v pohřebním ritu evropského mezolitu a neolitu na vybraných pohřebištích.

9.1 Shody

V obou obdobích lidé preferovali jako způsob pohřbu inhumaci, ačkoliv je doložen i žárový ritus. Ten se ale shodně pro mezolit i neolit vyskytuje jen zřídka (Skateholm II pro mezolit, Elsloo či Aiterhofen – Ödmühle pro neolit).

Žárové pohřby jsou oproti kostrovým chudé. V případě mezolitu nebývají často vybaveny vůbec, v některých případech se vyskytují v hrobě zvířecí kosti či posyp červeným barvivem.

V neolitu je výbava o něco bohatší, přesto ve srovnání s kostrovým ritem působí chudě. Nejčastěji je do hrobu vložen kopytovitý klín či sekerka, v menší míře se vyskytují keramické nádoby, kamenné hroty nebo čepelky.

Pro obě období jsou doloženy jak jednotlivé hroby, tak i vícečetné pohřby (Zvejnieki, Aiterhofen – Ödmühle, Sengkofen), přičemž hroby jednotlivců jednoznačně převažují.

Z rozměrů hrobové jámy je srovnatelná délka a hloubka. Délka se pohybuje průměrně kolem 150 – 153 cm. Hloubka nabývá hodnot od 66 do 70 cm. Šířka hrobové se různí a bude o ní zmínka v další kapitole. Muži mívají v obou případech větší délku hrobu než ženy. V mezolitu průměrně o 12 cm (muži 180 a ženy 168 cm), v neolitu o 14 cm (muži 162 a ženy 148 cm). Dětské hroby jsou rozměrově stejné.

Orientace hrobu je shodná pro obě studovaná období. Výrazně převyšuje orientace V-Z nad ostatními.

Co se týká polohy jedinců v hrobě, zde je shoda pouze v tom, že v obou obdobích se vyskytují všechny možné polohy. Preferované polohy se však výrazně liší.

U přídavků lze sledovat a porovnat pouze ty, které se vyskytují na pohřebištích v mezolitu i neolitu. Jedná se o čepelky, hroty, sekerky, úštěpy a schránky měkkýšů. V menším počtu i zvířecí kosti a provrtané zvířecí zuby.

Čepelky se vyskytují nejčastěji poblíž trupu či přímo na něm a jsou typické spíše pro mužské hroby.

Pro hroty je typické totéž, co pro čepelky. Nejfrekventovanějším místem výskytu je trup a preferované pohlaví je muž.

Sekerky se vyskytují téměř výlučně v mužských hrobech, v případě mezolitu často v oblasti trupu a dolních končetin, v případě neolitu kolem trupu a horních končetin.

Úštěpy byly ukládány nejčastěji do hrobů antropologicky určených jako mužské.

Dále se v hrobech pro obě sledovaná období vyskytují schránky měkkýšů, zvířecí kosti a zvířecí zuby.

V mezolitu je červené minerální barvivo využíváno v mnohem větší míře, a bývá jím posypána celá kostra. V neolitu se červené minerální barvivo také používalo, avšak pokryta jím byla nejhojněji jen hlava.

Pro obě zmíněná období máme doloženo několik artefaktů, které mají více či méně silnou vazbu na mužské pohlaví (zejména v neolitu) – štípaná industrie, sekerky, kopytovité klíny, náramky, zápony, roubíky nebo kostěná šídla. V neolitu mají navíc vztah k mužským hrobům i mísovité tvary nádob (Květina 2004).

9.2 Rozdíly

Rozdíly se projevují například v šířce hrobové jámy. Ta nabývá v neolitu větších hodnot – 69 cm – proti 52 cm v mezolitu. Jedná se o průměrné hodnoty. Ačkoliv je průměrná délka u obou období přibližně stejná, liší se průměrná délka u mužů, i u žen. Délka mužských hrobů v mezolitu je 180 cm

(v neolitu jen 162 cm). Délka ženských hrobů je v mezolitu 168 cm, ale v neolitu jen 148 cm. Vidíme tedy, že ačkoliv se průměrná šířka hrobu v neolitu zvětšila oproti předchozímu období (u obou pohlaví), průměrná délka se zkrátila.

Jedinci jsou pohřbeni v nejrůznějších polohách. V mezolitu jednoznačně dominuje poloha natažená na zádech (81%), v neolitu skrčená poloha (76%), z toho častěji na levém boku než na pravém. U natažené polohy na zádech jsou ruce nejčastěji podél těla, ale mohou být také položeny na pánvi (někdy obě, někdy jen jedna). Skrčenci mají horní končetiny pokrčené před trupem, ruce se nacházejí často ve výšce obličeje.

O rozdílech v hrobové výbavě se nemá cenu rozepisovat. Ty artefakty, které se vyskytují v obou obdobích, mívají přibližně stejné umístění i vazbu na pohlaví. O těch artefaktech, které jsou rozdílné, byla zmínka v konkrétních kapitolách.

Snad jediným rozdílem (z toho, co se vyskytuje v mezolitu i neolitu) je červené barvivo, kterým byla v prvním sledovaném období posypána celá kostra, v druhém případě nejčastěji hlava. Navíc jeho použití postupně upadá.

10 ZÁVĚR

Tato práce měla za cíl shrnout pohřební praktiky v době mezolitu a staršího neolitu na území Evropy a výše zmíněná období navzájem porovnat. K tomuto účelu bylo nashromážděno maximální množství dat. Celkem bylo nashromážděno 11 lokalit pro mezolit (Olenij Ostrov, Zvejnieki, Vlasac,

Lepenski Vir, Skateholm I a II, Padina, Téviac, Henriksholm – Bogebakken, Hoedic a Grotta Dell Uzzo = 650 hrobů) a 10 lokalit pro neolit: Aiterhofen – Ödmühle, Dillinghen – Steinheim, Sengkofen, Mangolding, Sondershausen, Bruchstedt, Nitra, Vedrovice, Elsloo a Zvejnieki (celkem 804 hrobů).

V úvodních kapitolách jsem se stručně zaměřila na počátky neolitu v Evropě a na porovnání obou výše zmíněných celků – z hlediska obživy nebo sídlení.

V následujících kapitolách byly sledovány základní charakteristiky u všech hrobů – tvar a rozměry hrobové jámy, orientace hrobu, poloha jedince na dně hrobové jámy a poloha všech přídavků v hrobě vzhledem k tělu pohřbeného.

V mezolitu převažovala oválná hrobová jáma, průměrné hodnoty délky, šířky a hloubky byly následující: 153 cm, 52 cm a 66 cm. Ženské a mužské hroby se lišily pouze v délce hrobové jámy, přičemž mužské hroby jsou delší než ženské. Orientace hrobové jámy byla převážně ve směru V-Z. V hrobě leželi jedinci převážně v natažené poloze na zádech (81%), kostra byla často posypána červeným barvivem. Na mezolitických pohřebištích se vyskytly i žárové hroby, ty jsou ale spíše výjimečné a jejich posmrtná výbava chudá. Vyskytují se hroby jednotlivců i vícečetné pohřby.

V neolitu se, stejně jako v mezolitu, nejčastěji vyskytovala oválná hrobová jáma. Její rozměry činí: průměrná délka 150 cm, průměrná šířka 69 cm a průměrná hloubka 70 cm. Stejně jako v mezolitu, i zde se vyskytují delší hrobové jámy u mužů. Ostatní rozměry mají muži a ženy stejné. Děti mají vždy hroby menší (všechny rozměry). Hrob většinou leží v orientaci V-Z. Ritus převažuje kostrový, vyskytují se všechny možné polohy, ale jednoznačně dominuje poloha skrčená na levém boku (76%). Pokud se objevují žárové hroby, jejich výbava je spíše podprůměrná – štípaná industrie, kopytovité klíny či kamenné sekerky. Hroby mohou být s jedním jedincem či více jedinci.

Dalším bodem této práce bylo nalezení nenáhodných struktur v pohřební výbavě pomocí vektorové syntézy. K tomuto účelu byly použity

pouze hroby s jedním jedincem na dně hrobové jámy, hroby kostrové (žárový ritus byl vynechán) a hroby jisté. Z pohřební výbavy těchto hrobů bylo ponecháno 5 faktorů, které vypovídaly o 67 % celkové variability. První vzniklou strukturou byla kombinace přívěsků, provrtaných zvířecích zubů, méně typické jsou pro ni nože a zvířecí kosti, případně hroty. Druhou strukturou byl společný výskyt schránek měkkýšů a čepelek. Pro třetí faktor byla nejtypičtějším artefaktem sekerka, mírnou typičností vykazovaly ještě čepelky. Čtvrtý faktor postavil proti sobě červené barvivo a zvířecí zuby, v pátém faktoru se koncentrovaly na kladném pólu úštěpy, nože a hroty. Abych prokázala platnost těchto struktur a vyloučila jejich náhodnost, provedla jsem validaci. Ta spočívala v tom, že byla data zcela náhodně rozdělena na dvě poloviny, a oba vzorky byly podrobeny vektorové syntéze. Tímto krokem byla ověřena průkaznost tří struktur – zaprvé je prokázán společný výskyt přívěsků a zvířecích zubů, které též sloužily jako přívěsky. O něco méně typické jsou pro tuto strukturu zvířecí kosti, nože a hroty. Druhou nalezenou a ověřenou strukturou je kombinace schránek měkkýšů a čepelek. Tato výbava má vazbu na mužské hroby. Třetí verifikovanou strukturou je výbava v podobě kamenných sekerek, štípané industrie a zvířecích kostí.

Totéž bylo provedeno i pro období neolitu. Zde bylo ponecháno 9 faktorů První vzniklou strukturou byl společný výskyt jader a pyritů, v menší míře se k nim přidává štípaná industrie. Pro druhý faktor byl nejtypičtější výskyt fragmentů keramiky v hrobě, které se kumulovaly na záporném pólu. U třetího faktoru se na kladném pólu seskupily náramky, korálky a opaskové zápony. Pro čtvrtý faktor je typický společný výskyt zvířecích zubů a červeného barviva. Pro pátý faktor je nejtypičtější třecí destička a lahvovitá nádoba, pro faktor šestý sekerka, kamenné hroty a zvířecí kosti. U sedmého faktoru si můžeme povšimnout vyšší mísy a roubíku, které se seskupují na opačných stranách. Předposlední faktor nám seskupil dohromady závěsky, kopytovité klíny, čepelky a misky. Pro poslední faktor byla typická pouze kulovitá nádoba. Po provedení validace nám zůstaly tři silné struktury, u nichž je náhodné vytvoření zanedbatelně malé. Prokázanými strukturami v pohřební výbavě evropského neolitu je společný výskyt pyritů, jader a kamenné štípané

industrie. Tato výbava se vyskytuje především u mužů a bývá interpretována jako křesací souprava (Nieszery 1995). Druhou silnou strukturou je společný výskyt náramků, korálek a opaskových zápon. I tato struktura je vázána na mužské hroby. Posledním faktorem je kombinace sekerek, kamenných hrotů a zvířecích kostí. Tato výbava se opět vyskytuje v mužských hrobech a může snad být interpretována jako lovecká (Gronenborn 2003). Na první pohled je patrné, že všechny struktury se týkají jen mužských hrobů. To nejspíše odráží společenské rozdíly v neolitických komunitách. Lze tedy předpokládat, že společnost byla určitým způsobem strukturována. Do budoucna by bylo dobré rozšířit externí evidenci, porovnat faktorová skóre s datací jednotlivých hrobů a také porovnat jednotlivé regiony mezi sebou.

V závěru této práce byl porovnán pohřební ritus obou zmíněných období. V obou případech převládá oválná hrobová jáma, rozměry hrobu se liší v šířce, která je u neolitických hrobů větší. Naopak mezolitické hroby jsou delší. V obou případech převládá orientace hrobu V-Z, v obou obdobích se vyskytuje žárový i kostrový ritus. Žárový ritus je spíše výjimečný a pohřební výbava spíše chudá - kdo byl takto pohřbíván? V kostrovém ritu se objevují všechny možné polohy. V mezolitu jasně převládá poloha natažená na zádech, v neolitu naopak poloha skrčená (a to skrčená na levém boku). V mezolitu byly prokázány 3 struktury v pohřební výbavě, z toho jedna typicky mužská. Neolitické struktury byly prokázány také tři, všechny tři vykazují vztah k mužským hrobům. To nám jasně indikuje určité vztahy v neolitické společnosti, nelze vystačit pouze s pohlavní diferenciací.

11 SUMMARY

This paper contains a list of chosen grave sites and individual graves from the european mesolithic and neolithic period.

Individual graves were in detail examined. Graves orientation, size of graves, body position and occurrence of artifacts in the graves were studied.

Artifacts in the graves were examined from the point of view of relation to deceased individual.

Both periods were detailly compared, their coincidences and differences were noted.

I was trying focus on frequent features, structures and I was trying identification them. For this purpose I use methode, called a factor analysis.

12 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Bailey, G. N. 2008: Mesolithic Europe. Cambridge.

Buchvaldek, M. 1985: Dějiny pravěké Evropy. Praha.

Čermáková, E. 2002: Problémy dětství v neolitu střední Evropy. Pravěk NŘ 12, 7 – 45.

Fridrich, J. 2007: Paleolit a mezolit. In: Vencel, S. (ed.): Archeologie pravěkých Čech 2. Praha, 1 – 164.

Gronenborn, D. 2003: Der „Jäger/Krieger“ aus Schwanfeld. Einige Aspekte der politisch – sozialen Geschichte des mitteleuropäischen Altneolithikums. In: J. Eckert – U. Eisenhauer – A. Zimmermann (eds.), Archäologische Perspektiven. Festschrift für Jens Lüning zum 65. Geburtstag. Verlag Marie Leidorf, 35 – 48.

Grünberg, J. M. 2000: Mesolitische Bestattungen in Europa. Rahden: Verlag Marie Leidorf.

Hladíková, M. 2009: Porovnání pohřebního ritu evropského mezolitu a neolitu, bakalářská práce.

Jacobs, K. 1995: Returning to Oleni' ostrov: social, economic and skeletal dimension of a boreal forest Mesolithic cemetery. *Journal of Anthropological Archaeology* 14, 359 – 403.

John, J. 2005: Příspěvek ke struktuře pohřební výbavy v kultuře s volutovou keramikou, In: Neustupný, E. – John, J. (eds.): Příspěvky k archeologii 2, 11 – 19, Plzeň.

Kahlke, H. D. 2004: Zwei Gräberfelder mit älterer Linienbandkeramik in Thüringen. Weimar.

Křišťuf, P. 2005: Džbány českého eneolitu, In: Neustupný, E. – John, J. (eds.): Příspěvky k archeologii 2, 69 – 126.

Květina, P. 2004: Mocní muži a sociální identita jednotlivců – prostorová analýza pohřebiště LnK ve Vedrovicích, *AR* 56/2, 383 – 392.

Mannermaa, K. 2008a: Birds and burials at Ajvide (Gotland, Sweden) and Zvejnieki (Latvia) about 8000 – 3900 BP. *Journal of Anthropological Archaeology* 27/2, 201 – 225.

Mannermaa, K. 2008b: The archaeology of wings: Birds and people in the Baltic Sea region during the Stone Age. Academic dissertation. Helsinki.

Modderman, P. J. R. 1970: Linearbandkeramik aus Elsloo und Stein: Textband, Analecta Praehistorica Leidensia III.

Neustupný, E. 1983: Demografie pravěkých pohřebišť. Praha.

Neustupný, E. – Smrž, Z. 1989: Čachovice – pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou a zvoncovitých pohárů (Čachovice – a Corded Ware and Bell Beaker cemetery). Památky archeologické 80, 282 – 383.

Neustupný, E. 2005: Syntéza struktur formalizovanými metodami – vektorová syntéza, In: Neustupný, E. – John, J. (eds.): Příspěvky k archeologii 2, 127 – 152, Plzeň KAR.

Neustupný, E. 2007: Metoda archeologie. Plzeň.

Nieszery, N. 1995: Linearbandkeramische Gräberfelder in Bayern. Marie Leidorf.

Oliva, M. 2005: Civilizace moravského paleolitu a mezolitu. Brno.

Pavlů, I. 2005a: Neolitizace střední Evropy, Archeologické rozhledy 57, 293 – 302.

Pavlů, I.: Neolit mírného evropského pásma (5600 – 4200 BC) a jeho současníci. www.byliny.com/texty.html

Pavúk, J. 1972: Neolithisches Gräberfeld in Nitra, Slovenská archeológia 20, 5-105.

Podborský, V. a kol. 2002: Dvě pohřebiště neolitického lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě. Brno.

Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.

Svoboda, J. 2003: Paleolit a mezolit: Pohřební ritus. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie. Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů 19. Brno.

Šída, P. 2011: Přejchod mezolit – neolit: Existuje kulturní kontinuita či diskontinuita? A klademe si vůbec správné otázky?, Praehistorica XXIX, 359 – 367.

Šmejda, L. 2003: Hlavní osy variability pohřebního ritu na lokalitě z mladšího neolitu a starší doby bronzové u Holešova, okr. Kroměříž. In: Šmejda, L. – Vařeka, P. (eds.): Sedmdesát neustupných let. 179 – 198. Plzeň KAR.

Tilley, Ch. 1996: An etnografy of the Neolithic. Early prehistoric societies in southern Scandinavia. Cambridge.

Whittle, A. 1996: Europe in the Neolithic. The creation of new worlds. Cambridge.

Zagorskis, F. 2004: Zvejnieki (Northern Latvia) Stone Age Cemetery. BAR International Series 1292. Oxford.

Zápotocká, M. 1998: Pohřební ritus českého neolitu. Nálezový stav a možnosti interpretace, AR 50, 801 – 821.

Zápotocká, M. 2007: Neolit. In: Pavlů, I. (ed.): Archeologie pravěkých Čech 3. Praha, 1 – 118.

Mannermaa, K. 2008b: The archaeology of wings: Birds and people in the Baltic Sea region during the Stone Age. Academic dissertation. Helsinki.

Zvelebil, M. 1997: Pojetí a „zpřítomnění“ mezolitu, Archeologické rozhledy 49, 256 – 269.

Zvelebil, M. 2001: The agricultural transition and the origins of Neolithic society in Europe. Documenta Praehistorica XXVIII, 1 – 26.

www.bylan.com/texty.html

13 PŘÍLOHY

Rozmístění mezolitických pohřebišť v Evropě. Čísla, uvádějící konkrétní lokality, jsou vysvětlena v následující tabulce.

Číslo	Název lokality	Stát	Zeměpisná šířka	Zeměpisná délka
1	Grotte Margaux	Belgie	50,21667	4,88333
2	Loverval	Belgie	50,37580	4,47367
3	Bergmansdal	Dánsko	56,05000	12,63333
4	Bloksbjerg	Dánsko	55,78333	12,58333

5	Brovst	Dánsko	57,10000	9,10000
6	Dragsholm	Dánsko	57,76660	11,10000
7	Fannerup F	Dánsko	56,40000	10,71600
8	Henriksholm-Bogebakken	Dánsko	55,85000	12,55000
9	Holmegaard-Jutland	Dánsko	56,26600	10,76600
10	Koed	Dánsko	56,36000	10,58300
11	Korsor Nor	Dánsko	55,34223	11,18477
12	Maglemosegard	Dánsko	55,85000	12,55000
13	Melby	Dánsko	55,99896	11,96789
14	Nederst	Dánsko	56,36000	10,65000
15	Stroby Egede	Dánsko	55,40000	12,26600
16	Tybrind Vig	Dánsko	55,39705	9,80427
17	Vaenge So 2	Dánsko	56,13000	10,51600
18	Vaenget Nord	Dánsko	55,85000	12,56000
19	Vedbaek	Dánsko	55,85000	12,56000
20	Vedbaek-Boldbaner	Dánsko	55,85000	12,56000
21	Abri Bettenroder Berg IX	Německo	51,46000	10,01600
22	Altental	Německo	48,41553	9,85371
23	Bad Dürrenberg	Německo	51,29864	12,06883
24	Berlín-Schmöckwitz	Německo	52,36000	13,65000
25	Bottendorf	Německo	51,03006	8,81104
26	Büttnerloch	Německo	49,68300	11,25000
27	Burg Nassenfels	Německo	48,80415	11,10855
28	Hohlenstein-Stadel	Německo	48,55000	10,18300
29	Kaufertsberg	Německo	48,80000	10,61600
30	Kolberg	Německo	52,25000	13,81600
31	Niederkaina	Německo	51,19242	14,47826
32	Grosse Ofnethöhle	Německo	48,81600	10,45000
33	Plau	Německo	53,47007	12,26143
34	Rothenklempenow	Německo	53,53000	14,18300
35	Schellnecker Wänd	Německo	48,93000	11,83000
36	Schöpsdorf (14)	Německo	51,41600	14,51600
37	Schöpsdorf (2)	Německo	51,41600	14,51600
38	Steinhagen	Německo	53,86000	11,90000
39	Unseburg	Německo	51,93728	11,51436
40	Haavistonharju	Finsko	62,78300	23,51600
41	Jönsas	Finsko	60,53000	25,25000
42	Tuovilla	Finsko	66,05000	29,25000
43	Abri d'Araguina-Sennola	Francie	41,38300	9,16000
44	Abri Cornille-Sulanze I	Francie	43,65000	5,00000
45	Abri Malaurie	Francie	44,80000	1,60000
46	Abri du Mannlefelsen I	Francie	47,45000	7,23000

47	La Baume de Montclus	Francie	44,26000	4,43000
48	Le Cheix	Francie	45,95956	3,17368
49	Le Cuzoul de Gramat	Francie	44,76000	1,70000
50	Hoedic	Francie	47,35743	-2,87018
51	Le Mas d'Azil	Francie	43,06000	1,35000
52	Le Peyrat	Francie	42,95906	1,92141
53	Le Poeymaü	Francie	42,97947	-0,59515
54	Le Rastel	Francie	43,78300	7,40000
55	Le Roc du Barbeau	Francie	44,96000	1,08300
56	Rochereil	Francie	45,33000	0,61600
57	Sous-Balme	Francie	45,85000	5,78300
58	Sous-Sac	Francie	46,00000	5,33000
59	Téviac	Francie	47,55881	-3,16561
60	Le Trou Violet	Francie	43,20000	1,11600
61	Franchthi Höhle	Řecko	37,43000	23,13000
62	Aveline's Hole	Velká Británie	51,33000	-2,75000
63	Gough's (New) Cave	Velká Británie	51,30000	-2,75000
64	Arene Candide	Itálie	44,00000	8,00000
65	Grotta della Molara	Itálie	38,13000	13,30000
66	Grotta del Santuario della Madonna	Itálie	39,88300	15,78300
67	Grotta dell'Uzzo	Itálie	38,18300	12,78300
68	Mondeval de Sora	Itálie	46,44708	12,06471
69	Vatte di Zambana	Itálie	46,16000	11,08300
70	Zvejnieki	Lotyšsko	56,967907	22,957649
71	Spiginas	Litva	55,93000	22,41600
72	Abri du Loschbour	Lucembursko	49,76000	6,26000
73	Dalfsen	Nizozemí	52,51664	6,25877
74	Mariëenberg	Nizozemí	52,51600	6,56000
75	Oirschot V	Nizozemí	51,51664	5,38300
76	Viste (Svarthala)	Norsko	58,70000	5,56000
77	Janislawice	Polsko	51,85000	20,06000
78	Pierkunowo	Polsko	54,07329	21,73096
79	Wieliszew	Polsko	54,56000	24,56000
80	Arapouco	Portugalsko	38,41600	-8,58300
81	Cabeco da Amoreira	Portugalsko	39,06000	-8,45000
82	Cabeco da Arruda	Portugalsko	39,05000	-8,46000
83	Cabeco da Amoreiras	Portugalsko	38,20000	-8,31600
84	Cabeco do Pez	Portugalsko	38,25000	-8,30000
85	Moita do Sebastiao	Portugalsko	39,10000	-9,00000
86	Pocas de Sao Bento	Portugalsko	38,21600	-8,36000
87	Samouqueira	Portugalsko	38,91600	-8,66000

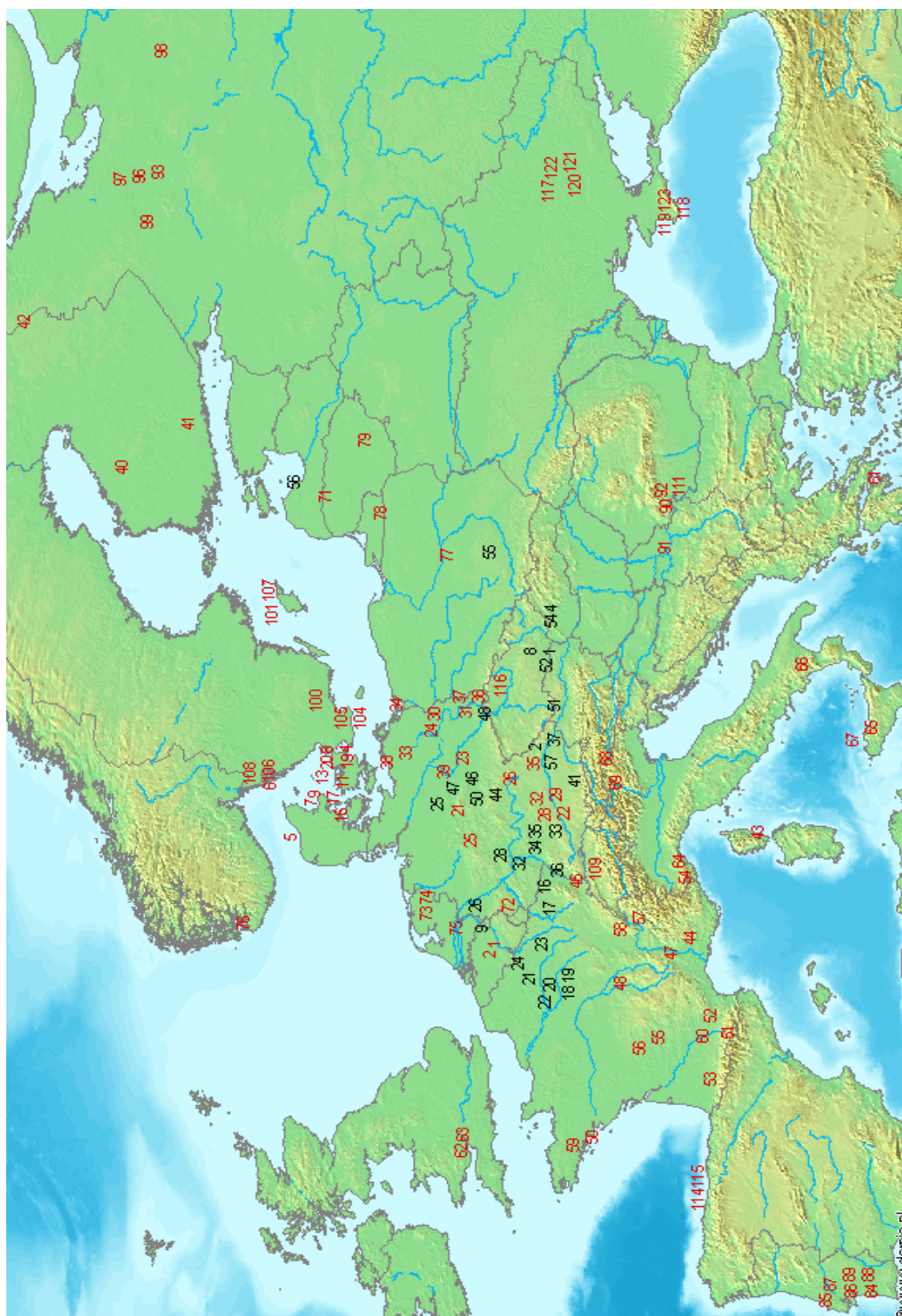
88	Vale de Romeiras	Portugalsko	38,25000	-8,30000
89	Varzea da Mó	Portugalsko	38,28000	-8,30000
90	Icoana	Rumunsko	44,42471	22,31500
91	Ostrovul Corbului	Rumunsko	44,51600	20,38300
92	Schela Cladovei	Rumunsko	44,63000	22,60000
93	Ažep-Navolok	Rusko	62,03000	35,16000
94	Černaja guba I	Rusko	62,86000	35,10000
95	Černaja guba	Rusko	62,66000	35,25000
96	Olenij ostrov	Rusko	62,41600	35,00000
97	Orov-Navolok I	Rusko	62,80000	34,90000
98	Popovo	Rusko	61,46000	39,95000
99	Sjamozerskij II	Rusko	61,93000	33,16000
100	Bäckaskog	Švédsko	56,21600	14,16000
101	Kams	Švédsko	57,73000	18,43000
102	Segebro	Švédsko	55,61600	13,06000
103	Skateholm I	Švédsko	55,38355	13,48520
104	Skateholm II	Švédsko	55,38355	13,48520
105	Skateholm III	Švédsko	55,38355	13,48520
106	Stangenas	Švédsko	58,41600	11,43000
107	Stora Bjärs (Stora Bjers)	Švédsko	57,80000	18,53000
108	Uleberg	Švédsko	58,45148	11,31596
109	Birsmatten-Basisgrotte	Švýcarsko	47,43000	7,55000
110	Hajdučka Vodenica	Srbsko	44,61600	22,31600
111	Lepenski Vir	Srbsko	44,65000	22,68300
112	Padina	Srbsko	44,50000	22,41600
113	Vlasac	Srbsko	44,53000	22,05000
114	Los Azules I	Španělsko	43,36000	-5,13000
115	Colombres	Španělsko	43,37608	-4,54388
116	Obříství	Česká republika	50,00000	14,80000
117	Čapli	Ukrajina	48,41600	35,15000
118	Fat'ma-Koba	Ukrajina	44,51600	33,58300
119	Murzak-Koba	Ukrajina	44,51600	33,58300
120	Vasil'evka I	Ukrajina	48,20000	35,21600
121	Vasil'evka III	Ukrajina	48,21600	35,40000
122	Vološskoe (Vološskij)	Ukrajina	48,30000	35,15000
123	Zamil'-Koba I	Ukrajina	44,50000	33,86000

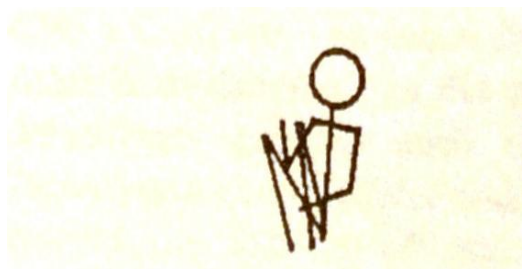
Rozmístění neolitických pohřebišť v Evropě. Čísla lokalit vysvětlena v následující tabulce.

Číslo	Název lokality	Stát	Zeměpisná šířka	Zeměpisná délka
1	Vedrovice "Široká u lesa"	Česká republika	49,022673	16,380873
2	Aiterhofen - Ödmühle	Německo	48,867834	12,636209
3	Elsloo	Nizozemí	50,953453	5,768337
4	Nitra	Slovensko	48,32156	18,084183
5	Sengkofen	Německo	48,956101	12,242203
6	Dillingen - Steinheim	Německo	48,597359	10,538163
7	Mangolding	Německo	48,948745	12,220187
8	Vedrovice "Za dvorem"	Česká republika	49,022673	16,380873
9	Hollogne-Aux-Pierres	Belgie	50,64097	5,470805
10	Ensisheim	Francie	47,870071	7,351913
11	Rixheim	Francie	47,746827	7,396717
12	Wettolsheim	Francie	48,05898	7,297926
13	Hoenheim-Souffel Weyersheim	Francie	48,641984	7,761841
14	Entzheim	Francie	48,539114	7,63155
15	Quatzenheim	Francie	48,626442	7,573185
16	Lingolsheim	Francie	48,556728	7,681847
17	Marainville-Sur-Madon	Francie	48,400317	6,167622
18	Charmoy	Francie	47,949926	3,488846
19	Chichery	Francie	47,904491	3,511848
20	Vinneuf	Francie	48,354652	3,134193
21	Dormans	Francie	49,080613	3,638191
22	Champcueil	Francie	48,515979	2,445145
23	Larzicourt	Francie	48,637673	4,714851
24	Menneville	Francie	49,421136	4,007263
25	Wittmar	Německo	52,128823	10,649729
26	Niedermerz	Německo	50,885276	6,265984
27	Butzbach	Německo	50,437599	8,69679
28	Wiesbaden-Biebrich	Německo	50,041624	8,239188
29	Flomborn	Německo	49,693841	8,15134
30	Wachenheim	Německo	49,638844	8,165932
31	Mannheim-Seckenheim	Německo	49,468682	8,562469
32	Heidelberg- Schwetzigen	Německo	49,387765	8,572383
33	Fellbach-Öffingen	Německo	48,847095	9,252205
34	Stuttgart-Mühlhausen	Německo	48,840317	9,222593
35	Waiblingen	Německo	48,835797	9,308167
36	Königschaffhausen	Německo	48,134848	7,654617
37	Stephansposching	Německo	48,821559	12,800789

38	Essenbach-Kammerbreite	Německo	48,617477	12,21817
39	Bruchstedt	Německo	51,185692	10,784798
40	Sondershausen	Německo	51,385495	10,869598
41	Seehausen	Německo	47,692432	11,185799
42	Rossleben	Německo	51,302072	11,434364
43	Bischleben	Německo	50,938094	10,988216
44	Arnstadt	Německo	50,851041	10,949249
45	Naumburg	Německo	51,163844	11,80275
46	Halle-Trotha	Německo	51,514057	11,96115
47	Grossörner	Německo	51,623718	11,497364
48	Dresden-Nickern	Německo	50,99631	13,790417
49	Wandersleben	Německo	50,900326	10,848827
50	Niederdorla	Německo	51,163198	10,446625
51	Rutzing	Rakousko	48,206858	14,187856
52	Klein-Hadersdorf	Rakousko	48,464044	15,715256
53	Brno	Česká republika	49,20414	16,612701
54	Mlynárce	Slovensko	48,319277	18,056631
55	Gibultowie	Polsko	50,405345	20,171585
56	Zvejnieki	Lotyšsko	56,967907	22,957649

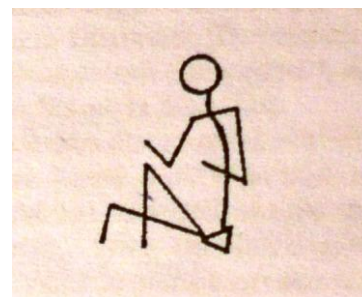
Souhrnná mapa ukazující umístění mezolitických a neolitických pohřebišť.

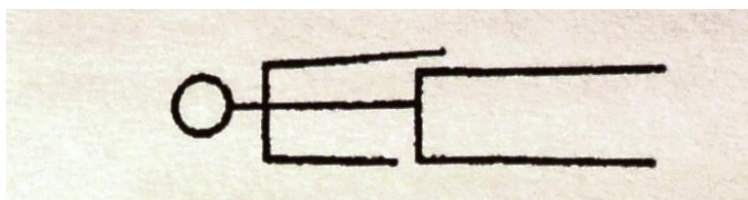
Obr. 1

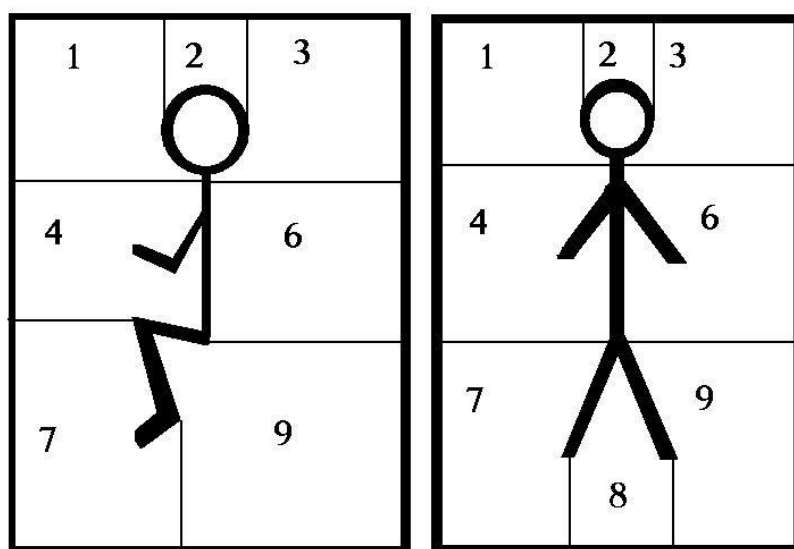
Obr. 2

Obr. 3

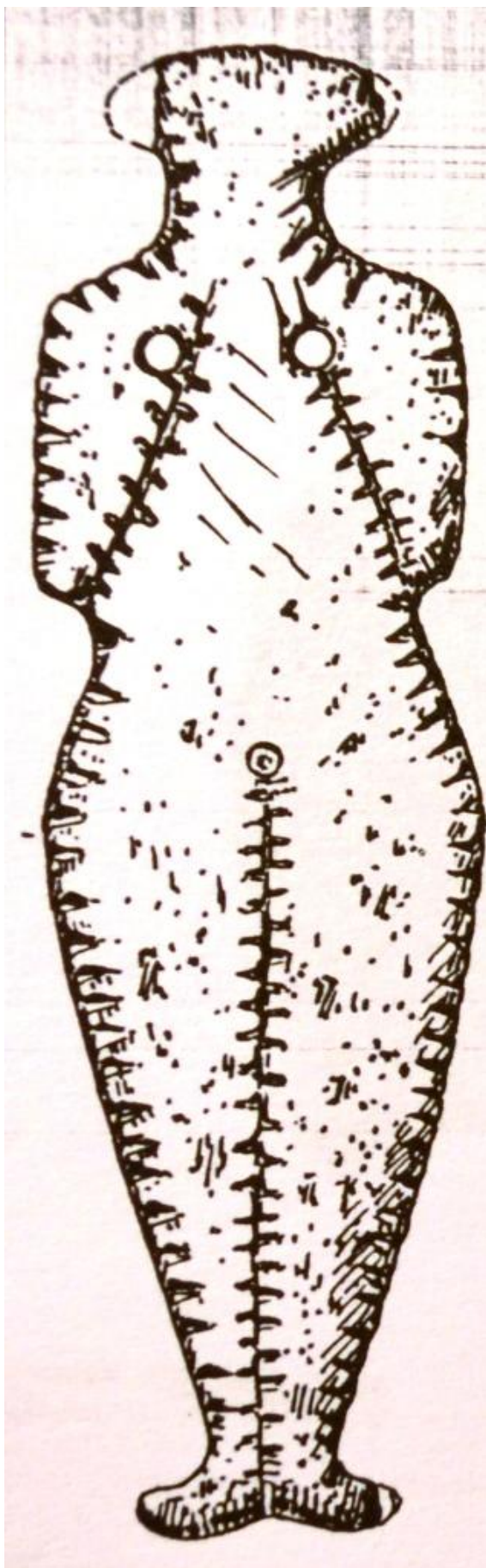
Obr. 4

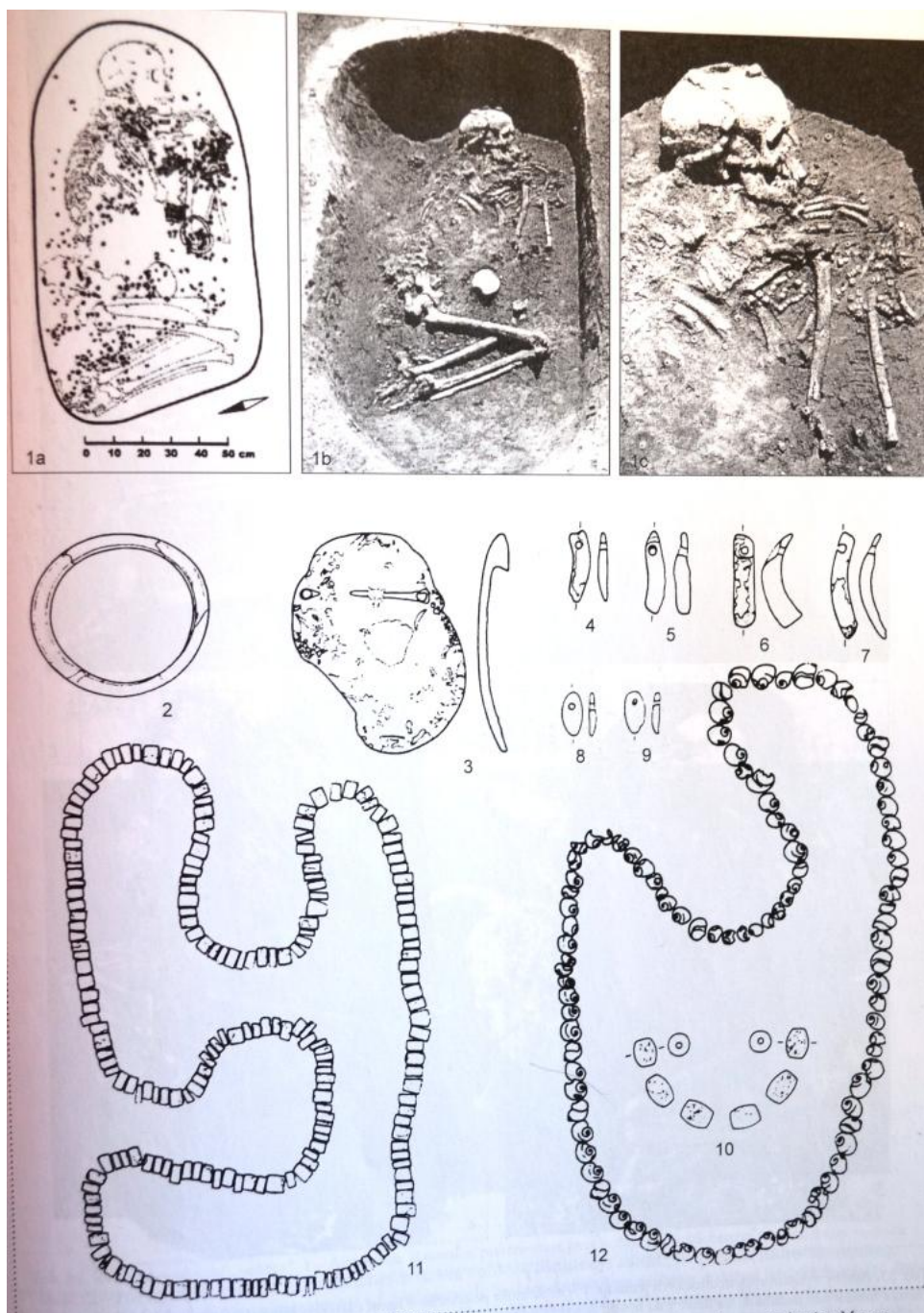
Obr. 5

Obr. 1 – 4 převzato z Grünberg, 2000. 1 – extrémně skrčená poloha, 2 – skrčená poloha, 3 – skrčená sedící poloha, 4 – natažená poloha.

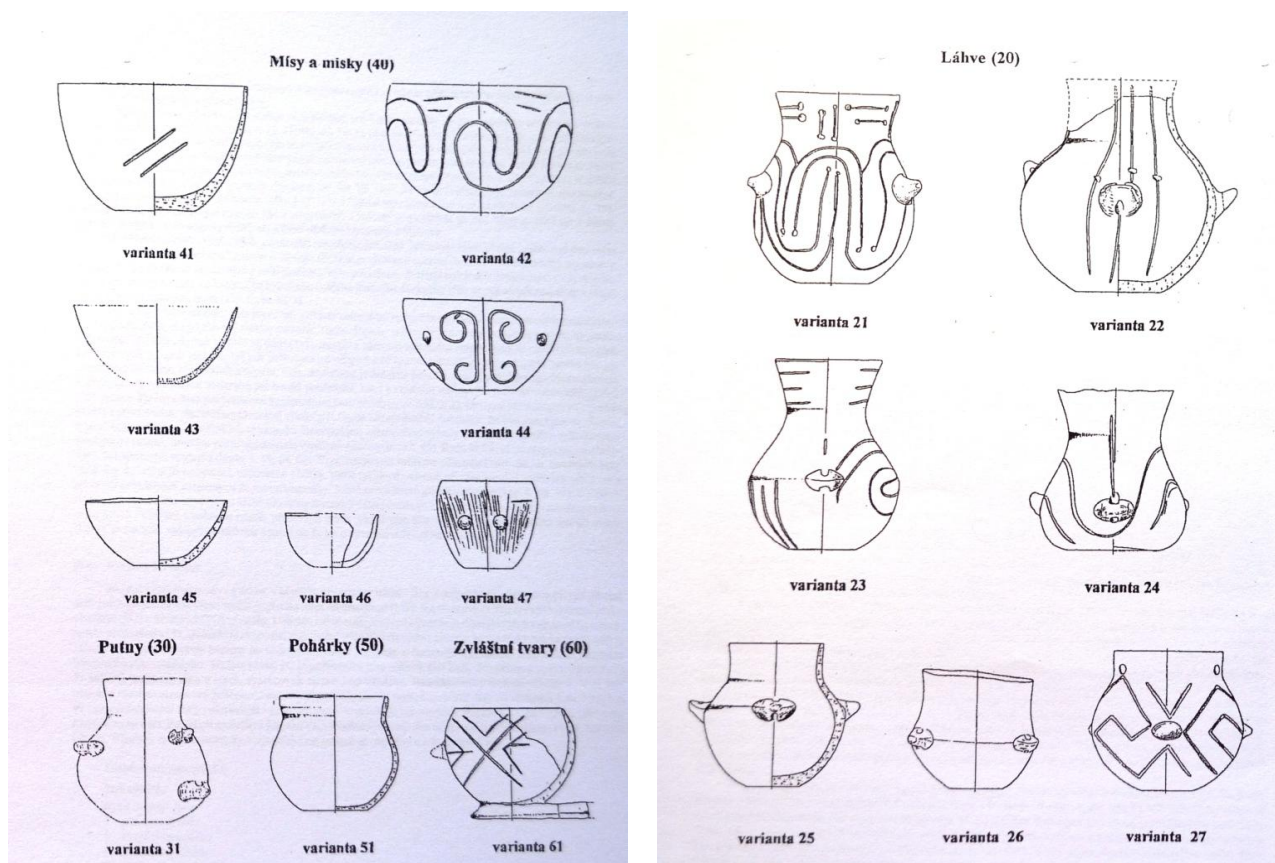
Obr. 5 ukazuje rozmístění jednotlivých sektorů v hrobě. Sektor 5, který není zobrazen, tvoří trup a horní končetiny, sektor 8 vytváří dolní končetiny a oblast mezi nimi. Ostatní sektory jsou patrné z obrázku.

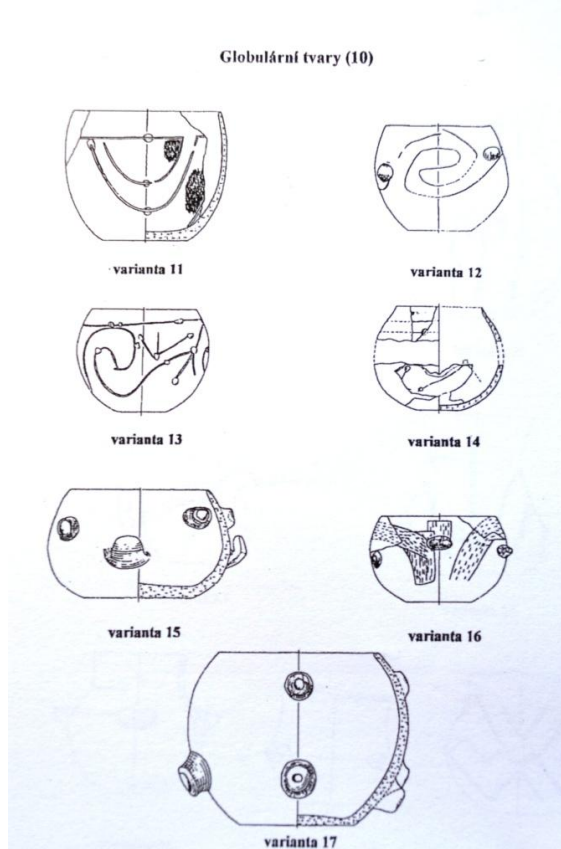
Figurka z hrobu 18 na lokalitě Olenij Ostrov

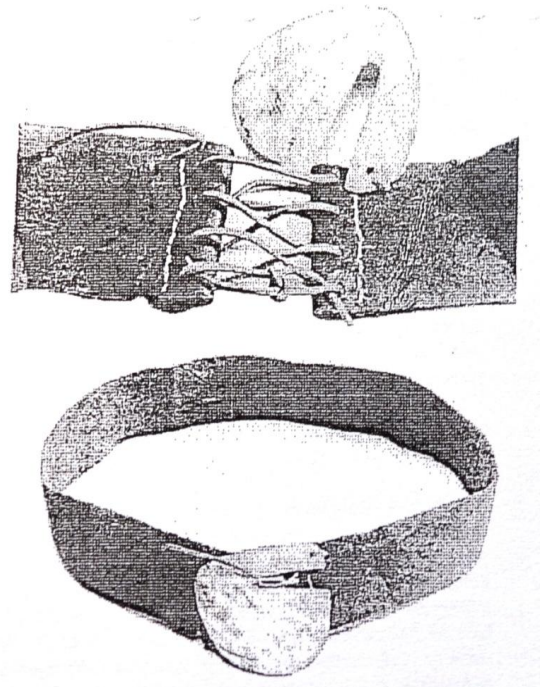
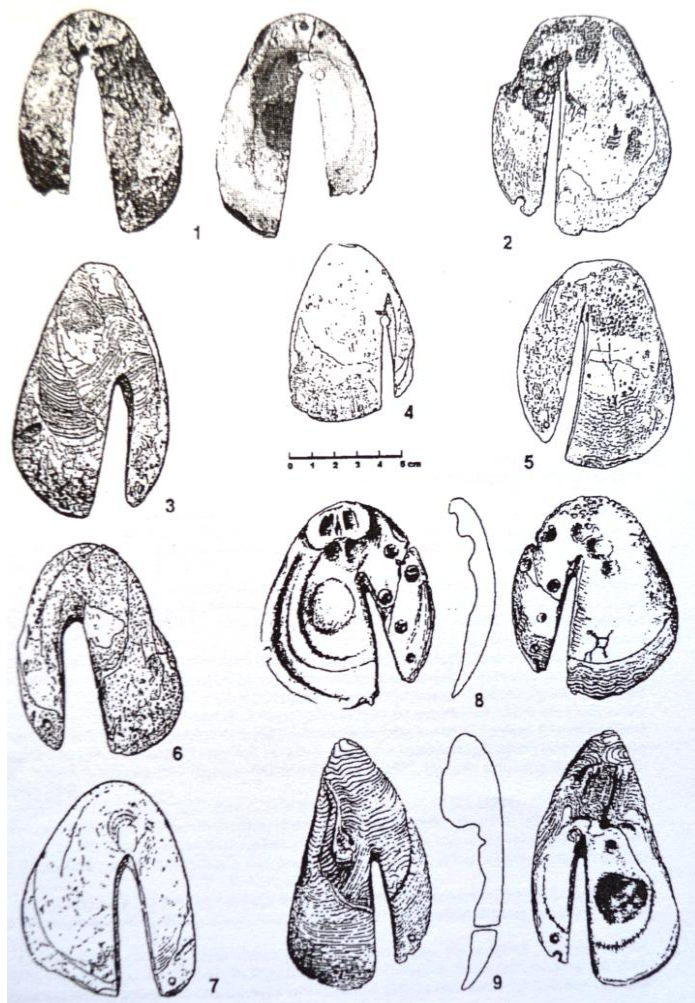

Hrob „kněžky“ (č. 9/88) z pohřebiště lidu s LnK s bohatou posmrtnou výbavou – Vedrovice (převzato od Podborského, 2006). 2 – spondylový náramek, 3 – medailon, 4 – 9 – spondylové závěsky, 10 – čelenka?, složená ze 30 spondylových perel, 11 – 219 mramorových + 1 spondylový korálek, tvořící náhrdelník, 12 – 81 kusů ulit břichonožce.

Mísy a misky z Vedrovice, nalézané především v hrobech mužů. Na druhém obrázku lahvovité nádoby z téže lokality a na posledním obrázku globulární tvary nádob (Podborský 2002).

Na levém obrázku vidíme dvoukřídlé opaskové zápony: 1 – Vedrovice, 2 – 6 – Aiterhofen – Ödmühle, 7 – Mangolding, 8 – Vejvanovice a 9 – Bystřice.

Na pravém obrázku rekonstrukce funkce dvoukřídlé opaskové zápony.

(Podborský 2002).

	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor
čepelka	0,117228	-0,363593	-0,398064	0,566033
červené barvivo	0,046102	0,194306	0,508172	0,201686
hrot	0,520884	0,000109	0,223460	0,375781
nůž	0,674185	0,001985	0,045185	0,456530
přívěsek	-0,116480	0,081565	0,046710	0,734967
sekerka	-0,021516	0,139938	-0,852369	0,034978
schránka měkkýšů	-0,085726	-0,855470	0,031907	-
ústěp	0,842065	0,036092	-0,014351	-
zvířecí kosti	0,108423	-0,630070	0,102806	0,403016
zvířecí zub	0,200164	0,170492	0,462387	0,498230
Výkl.roz	1,523987	1,355381	1,422980	1,714694
Prp.celk	0,152399	0,135538	0,142298	0,171469

	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor
čepelka	0,075600	0,367631	0,692335	0,290012	0,175360
červené barvivo	-	-	-	0,012757	0,877266
hrot	0,015115	0,047453	0,102638	0,284027	0,429971
nůž	0,490898	0,052798	0,065880	0,377983	0,248464
přívěsek	0,653472	0,011119	0,194877	0,743226	0,051362
sekerka	-	-	0,157140	-	-
schránka měkkýšů	0,119438	0,105006	0,764266	0,204475	0,298056
ústěp	-	-	0,024615	-	-
zvířecí kosti	0,038409	0,876709	0,159451	0,115740	0,121349
zvířecí zub	0,088377	0,062065	0,083475	0,552571	-
Výkl.roz	0,857130	0,577267	0,049529	0,653671	0,158561
Prp.celk	0,211154	0,165851	0,303186	1,673449	1,237698
	1,495654	1,326447	1,242924	0,167345	0,123770

Validace: faktorové zátěže dvou náhodných vzorků mezolitických hrobů.

	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor
čepelka	0,300778	0,578205	0,091191	0,185603	0,236624	0,248528	-0,080111	0,020217	0,033801
červené barvivo	0,093806	0,738908	0,109223	0,088463	0,269206	0,015168	-0,059084	0,017618	0,023164
fragment keramiky	0,032219	0,555335	0,190763	0,254606	0,362552	0,153634	0,199741	0,271636	0,036236
hrot	0,239658	0,132662	0,017861	0,054516	0,108380	0,607370	-0,351003	0,145418	0,073825
jádro	0,822711	0,053331	0,176142	0,082893	0,055553	0,003977	-0,066524	0,088617	0,007928
kopytovitý klín	0,278683	0,045924	0,306763	0,501215	0,095371	0,219132	-0,086717	0,093430	0,093919
korálek	0,136554	0,066868	0,583051	0,258771	0,022483	0,091173	-0,053945	0,170848	0,365320
kulovitá nádoba	0,070014	0,002340	0,063987	0,079850	0,077422	0,049493	-0,001949	0,796984	0,091095
lahvovitá nádoba	0,003879	0,019826	0,056836	0,691377	0,107542	0,021322	-0,068746	0,055178	0,068899
miska	0,057803	0,303604	0,050724	0,332603	0,138518	0,023658	0,051942	0,547748	0,139548
náramek	0,321124	0,075561	0,633634	0,074449	0,082833	0,066739	-0,134759	0,119391	0,090838
opasková zápona	0,064935	0,183158	0,614233	0,097123	0,086424	0,256396	0,253988	0,109323	0,176792
pyrit	0,790277	0,104253	0,203442	0,086545	0,117652	0,149659	0,103279	0,014177	0,059778
roubík	0,008206	0,077141	0,000746	0,012531	0,019544	0,085371	-0,795741	0,025186	0,045685
sekerka	0,138131	0,138623	0,231617	0,132602	0,177074	0,593158	0,021420	0,131695	0,129992
schránka měkkýšů	0,011449	0,033201	0,185432	0,186306	0,106370	0,099849	-0,137994	0,204044	0,704617
třecí destička	0,168988	0,094133	0,112112	0,220437	0,038883	0,086351	0,263537	0,295892	0,562869
úštěp	0,547910	0,041653	0,382410	0,060819	0,289262	0,095492	-0,148580	0,049923	0,236055
valoun	0,077167	0,672253	0,010360	0,036261	0,002128	0,075549	0,112737	0,327685	0,024932
vyšší mísa	0,201909	0,064794	0,036353	0,129810	0,060296	0,402256	0,131923	0,024388	0,441540
závěsek	0,111210	0,145306	0,099960	0,658280	0,045306	0,173420	0,106073	0,100017	0,086146
zvířecí kosti	0,127028	0,223614	0,027510	0,007622	0,341583	0,464488	0,383625	0,121954	0,054588
zvířecí zub	0,019354	0,050624	0,014177	0,054253	0,862366	0,003125	0,028784	0,026003	0,038559
Výkl.roz	2,094680	1,925094	1,611310	1,611831	1,343542	1,405920	1,222221	1,389266	1,321864
Prp.celk	0,091073	0,083700	0,070057	0,070080	0,058415	0,061127	0,053140	0,060403	0,057472

Validace: První vzorek.

	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor	Faktor
čepelka	0,637145	0,114843	0,150856	0,105367	0,025566	0,150424	0,046656	0,051766	0,264035	0,293389
červené barvivo	0,016825	-	0,068783	-	-	0,022581	0,045858	0,065898	-	-
fragment keramiky	-	0,104247	-	0,002175	-	0,017566	0,039295	0,129641	-	0,146594
hrot	0,281609	-	0,060936	0,610586	0,069542	0,077430	-	-	0,086205	0,121871
jádro	0,738226	-	0,241009	0,121196	0,062056	0,036052	-	-	0,049659	0,099633
kopytovitý klín	0,308504	0,158769	0,129414	0,314597	0,160192	0,302754	-	-	0,100775	-
korálek	0,041725	0,012217	0,798620	-	0,052334	0,071798	-	-	-	-
kulovitá nádoba	-	0,132585	0,106091	-	0,464921	-	-	-	-	-
lahvovitá nádoba	0,082255	0,056080	0,184200	-	0,149512	0,026285	-	-	-	0,037445
miska	0,024394	0,000063	-	-	-	0,026122	0,057660	-	-	-
náramek	0,159390	0,064881	0,663846	0,375970	0,022165	-	-	-	-	-
opasková zápona	0,110799	0,031715	0,727130	0,270417	0,056524	0,026037	-	-	-	-
pyrit	0,823816	0,001048	-	0,013237	-	-	-	-	-	-
roubík	0,271211	0,150287	-	0,063530	0,046345	0,596191	0,008695	0,015640	0,237610	-
sekerka	0,031531	0,233420	0,101526	0,595163	-	-	0,063338	-	0,191746	0,104050
schránka měkkýšů	-	-	0,192417	-	0,119958	-	-	-	0,146420	-
řecí destička	-	0,074908	-	0,281076	-	-	-	-	0,173163	-
ústěp	0,034849	-	0,116724	0,147326	0,145806	0,387791	-	-	-	-
valoun	0,070367	-	0,266086	-	-	0,099882	0,189057	-	-	-
vyšší mísa	0,288365	0,155981	0,190696	0,072027	0,118989	0,711450	0,055550	0,000961	0,168478	0,016526
závěsek	-	-	0,065394	-	0,077272	-	-	-	-	-
zvířecí kosti	0,068698	-	0,294938	0,565119	0,106509	-	-	-	-	-
zvířecí zub	-	-	-	0,088035	0,128045	0,013095	-	-	-	-
Výkl.roz	2,079745	1,733656	2,147145	1,736847	1,320411	1,221926	1,243990	1,317046	1,148509	1,350099
Prp.celk	0,090424	0,075376	0,093354	0,075515	0,057409	0,053127	0,054087	0,057263	0,049935	0,058700

Validace: Vzorek 2, neolit.